శ్రీ పరమాత్మనే నమః

చండకౌశికనాటకము

నాంది

పొనరుచుఁ బెంచుఁ ద్రుంచు జగముల్ త్రిగుణాత్మత నీవిభుండె, యీ
యానపతత్త్వాష్టమూర్తులనె వ్యాప్తము విశ్వము, లేదు వంద్యుఁ డీ
తని కనుమాడ్కిఁ, గంకణపుఁ ద్రాఁచులఫూత్కృతిఁ దూలి నర్తనా
దిని బవలగ్న మాపశుపతి ప్రియవాంజలి మిమ్ముఁ బ్రోచుతన్.

చ. కనుఁగవ కెంపు బొమ్మముడి గల్గి దరస్ఫురితోష్ఠ మామొగం
బనయము నప్రసన్నహరిణాంకరుచిం బచరించుఁగాత, మా
యనునయముల్ వృథాయెఁ గ,ద్వదాగ్రహ మెచ్చెలుఁగావుతన్ మన
స్విని యఁ, దేటి గౌరి యెదఁ జేర్చిన శంకరుఁ డేలుతన్ మిమున్.

శా. ఆనందశ్లథమై సమాధుల, సుమాస్యశ్రీ విలాసోల్లసం
బై, నైజోరువికారితన్ ద్రుటి పెఱుగ్గై భ్రాంతమై స్మేరమై,
జ్యానాదం బొనరించుచో మరుఁడు గూఢుండై, కరంగం ఘృణా
స్థానంబై, రతి యేడ్వ సాస్రమగు నీశప్రేక్షఁ బ్రోచున్ మిమున్.

(నాంద్యంతమున)

సూత్రధారుఁడు — అతివిస్తర మెందుకు? దుష్టామాత్యబుద్ధివాగురా
లంఘనసింహారంహుండును, భ్రూభంగలీలాసముద్ధృతాశేషకంట
కుండును, సమరసాగరాంతర్భ్రమద్భుజదండమందరాకృష్టలక్ష్మీ

స్వయంవరవల్లభుండు నగుశ్రీమహీపాలదేవునియాదేశంబు గాంచితిని. పురావిదు లుదాహరింతు నీప్రశస్తగాథ యీయనదే గదా!

మ. అనుకూలుండయి యాశ్రయించి గహనం బానార్యచాణక్యనీ
తిని, మున్నందుల గెల్చి పుష్పపురిఁ బొందెం జంద్రగుప్తుండు; కం
టునఁ గర్ణాటతఁ గాంచువారి మరలం ద్రుంపన్ భుజాదర్పమం
దనుఁ డాశ్రీమహీపాలదేవుఁ డతఁడైనాఁ డిప్డు నిక్కంబుగన్.

పారిపార్శ్వకుఁడు—(ప్రవేశించి) ఆర్యా! అమ్మహారాజు నాదేశ మేమి!

సూత్ర—సుప్రసిద్ధం డగువిజయప్రకోష్ఠునిప్రపౌత్రుం డార్యక్షేమేశ్వరకవి నవీనముగా విరచించినచండకౌశికనాటకముం బ్రయోగించుమని యని—అమ్మహాకవి నాట్యవేదవిశారదులును విద్యాకలావిదులును, లోకజ్ఞులు, నగుసభాసదులం గూర్చియిట్లుపలికియున్నాఁడు.

క. దోసము లేశము లేనివి
వీసంబు గుణంబు లేనివియు లే వెందున్;
దోసమును గప్పి పుచ్చుఁడు;
భాసిలఁ జేయుండు గుణముఁ బండితులారా.

కావునఁ బారిపార్శ్వకా! కుశీలవులతో సంగీతము నారంభింపవేమి!

పారి—(సాశంకముగాఁ దల వాంచుకొని) ఆర్యా! ఆలకింపుఁడు. నాఁడు గ్రహణకాలమున మీరు దక్షిణ యిచ్చెద నని మాటయిచ్చిన బ్రాహ్మణోత్తముఁడు తదర్థము నేఁ డరుగుదెంచి క్రోధపడుచున్నందునఁ గుశీలవు లందఱు వందురుచున్నారు.

సూత్ర—(భయము నభినయించి చింతను నటించి సహర్షముగా) మారిషా! ఈవిషయమున విషాదంపడ నేటికి? ఇదిగో నే నిప్డే—

ఆ. వె. ఆలిఁ జూలి నమ్మి యాత్మదేహము నమ్మి
సత్యపాలనంబు సలుపుపొంటె

నియ్యకొన్నవిత్త మిత్తు హరిశ్చంద్ర
పార్థివుండు వోలె బ్రాహ్మణునకు.

(తెరలో) వయస్యా! ఇటు, ఇటు,

సూత్ర — (తెరవంకఁ జూచి) ఓహో ఏమి! హరిశ్చంద్రమహారాజే మహోత్పాతసూచితంబు లగునాపదలు కుశలపరిణామంబులుగాఁ బ్రహ్మనిధిస్తరుం డగుపురోధసుండు రహస్యంబున నుపదేశించిన నియమజాగరంబులం బావరించి పర్యాకులమానసుం డగుతనకుం బ్రియవయస్యుండు బోధాయనుండు దారి చూప నంతిపురము వైపున కిటు బయలు వెడలినవాఁడు, చూడు—

చ. భర మగుతూఁగుచేఁ దొగరుపాఱినసోమరికన్నులం, బ్రజా
గరమున వాడుదేరుముఖకంజమునన్, విభుఁ డీతఁ డొప్పెడున్,
మరగినయాత్మయాధమును మాపటివేళను బాసి, రేపటన్
విరహకృశానుకీలలను వేఁగుమహాగజరాజమో యనన్.

కావున నక్కడకే పోదము రా. (నిష్క్రమించుచున్నారు) (ప్రస్తావన

(తరువాత జాగరఖేదము నభినయించుచు రాజును విదూషకుఁడును బ్రవేశించుచున్నారు)

విదూ — చెలికాఁడా! జాగారవుబడలిక గలకన్నులతో నీవుదీర్ఘముఖం బగుతాఁబేలునుంబోలె నున్మేషనిమేషంబులం గావించుచున్నను దారి గానక గుడ్డియెలుకలాగున నిటునటుఁ బరిభ్రమించుచున్నావు.

రాజు — మిత్రుఁడా! ప్రాణులకు శరీరధారణవిషయంబునం బ్రథమ కారణము నిద్రయే గదా!

ఉ. చిత్తముఁ దేఱుచుం; జులుకఁ జేయు సమస్తము లైన యంగముల్;
గ్రొత్త వికాసముం బ్రతిభకుం గలిగించుఁ; దొలంచు దోషముల్

బొత్తిగ, ధాతు సామ్యమును బొందఁగఁ జేయును; వేయునేటికి
త్యుత్తమయోగగమ్యసుఖ మొక్కటిఁ గూర్చును నిద్ర యుబ్బమే?
అందుచేతనే చూడు నాకిప్పుడు—

ఉ. నిద్దురబడ్డకంబునను నెమ్మొగ మొక్కట విఱుపావహిల్లెడిన్
దద్దయు; ఖేదభారముకతంబునఁ బ్రస్తుతమైనంబు చిత్తమున్;
బద్దగ నావులింతలు జనించెడు మోమున సారెసారెకున్;
బ్రొద్దుటి లేఁత యెండపొలుపుం గనఁ జైఁపదు చూపు లేశమున్.

(ఆలోచించి విస్మయముతో) ఇప్పు డీనిశాప్రజాగరవ్రత మాచరించుటకుఁ బూజ్యులగు కులపతులయభిప్రాయ మేమైయుండునో? ఏమయిన నేమి? గురుశాసనములు విమర్శనార్హంబులు గావు.

విదూ—చెలికాఁడా! నే నాలోచించిచూడఁగా వాసకసజ్జిక యగు దేవి ఖండిత యయ్యె ననునర్థము దక్క వేఱొక్కటి యీవ్రతమునకుఁ బ్రయోజనము గానరాకున్నది.

రాజ—మిత్రుఁడా! నీపరియాచకములు మానుము.

విదూ—అయ్యా! నీ కిది పరియాచకము గాని యనాథవటువను నాకు మహానర్థము.

రాజు—(సోత్కంఠముగా భయమును నటించుచు) మిత్రుఁడా! దేవి యేమిచేయు నని నీ వనుకొనుచున్నావు?

విదూ—చెలికాఁడా! నిశ్చయముగా నామె కోపముచేయునని యూహించుచున్నాను.

రాజు—మిత్రుఁడా! అది తప్పు. అందుకు సందేహ మేమి? దేవికిది సామాన్య కోపకారణము గాదు చూడు.

ఉ. మంతును లాఁగిరో, హితసమాజము గోష్ఠికిఁ జొక్కి నిల్చెనో,
కాంతుఁడు, వేఱొకర్తు ననుఁ గాదని కూడెనొ, కాఁడు ధూర్తుఁడే,

యింతకుఁ బంచుఁ గినుక నెలు పెక్కినకన్నుల జాలువారి మో
మంతయుఁ దోఁగ నూర్చి ప్రియురాలిఁక నే మనుకొందు నక్కటా

మఱియు

చ. చెలియయొ యూర మొప్పఁగ యిసేయుత మిన్ను నిమాపుపుచ్చి, యా
వలి దగుజాము నా తెరువుపైఁ గను లుంచుక వెళ్ళఁబుచ్చి, య
వ్వేళ నిఁక రాఁడు ధూర్తుఁ డని, బాష్పములూర వగన్ సడల్చిసా
మ్ములఁ, గోలరేయి యెట్లో గడపుం బెడపాన్పునఁ బొర్లుచున్ సఖా

(చింతించి) మిత్రుఁడా! నిశ్చయముగా నీలాగున జరుగును. ఎట్లనఁగా

చ. ఉవిద మదాగమాశ యయియుండఁగ రానె వరేని, దావృథా
యవిరళసంభ్రమోద్గమన మైనఁ, జెలంగు మలుంగుగా, సఖుల్
సవనవఁ గాంచి యెంతో డొరుఁ, జప్పుడొనర్పక లోన నవ్వఁగో,
నవ్వదల నెత్తి నోడు బిడియంపడి యాబిడ వారిముంగడన్.

విదూ — చెలికాఁడా! కడచినదానికి వగచుట యేల యాయాసపడి
యెదవు? లే లెమ్ము. మన మక్కడకే పోయి దేవిని బ్రసన్ను
రాలిని జేసికొందము.

రాజు — (సశ్లాఘముగా) ఓయీ! నీవు బాగుగాఁ బలికితివి. రమ్ము
మన మక్కడకే పోవుదము. (నడచుచున్నారు)

రాజు — (ఖేదముతో నిట్టూర్పు విడిచి) మిత్రుఁడా! తటి తప్పాటను
బట్టి యిప్పుడు పోవుట నాకు ఖేదకారణము.

చ. ఎడపడునాకథం దిరిగి యెత్తుక, నే నరుదెంచుదాఁకఁ గ
న్నిడుకొని, గడ్డిపోఁచ చలియించిన నన్నుఁగ నెంచు కల్కి, యె
క్కడ నిభృతంబుగా నరిగి కానక యుండఁగఁ గవుంగిలింపఁ; బ్రే
ముడి విరినల్లగల్వలను బోలెడుకన్నులు మూయఁ జేతులన్.

విదూ—(నడచి తెరవంకఁ జూచి సశ్లాఘముగా) ఓహో! చెలికాఁడా చూడు చూడు. అలంకరణోపకరణంబులం గొనివచ్చెడు చారుమతితోఁ బ్రవేశించి యిదిగో దేవి యిక్కడ నున్నది.

రాజు—(చూచి సంతోషముతో) ఆహా! ఏమీ!

చ. చెలి శరగౌరపుం దళుకుఁ జెక్కులఁ గూర్పదు పత్రభంగి; వీ
నులఁ గడ క్రొత్తవాలికకనుంగవఁ దీర్పదు కజ్జలంబు; వే
నలి కుటిలంబు వ్రేలు; నరుణం బధరం బగు ధూసరం; బిటుల్
పాలిచినఁ దొంటి దేసుషమ; భూషణముం బగ సేయు నాఁదగున్.

(తరువాత ముందు చెప్పినట్లు చింతను నటించుచు శైబ్యయుఁ జారుమతియుఁ బ్రవేశించుచున్నారు.)

చారు—దేవీ! ఇదిగోఁ బ్రసాధనోపకరణము.

శైబ్య—(ఖేదముతో) ఓసీ! చారుమతీ! యిక్కడ నివి తీసివేయుము. నన్ను నే నెందాఁకఁ బరాభవించుకొందును? నాహృదయమునకీయలంకరణోపకరణాసక్తి నిరర్థకము.

విదూ—అబ్బో! ఈమెది గట్టిపట్టే.

రాజు—బాగు! దేవీ! బాగు! నిసర్గమనోహరంబు లయినసీయవయవంబులకుఁ బ్రసాధనోద్దేశము నిజముగాఁ బరాభవస్థానమే; చూడుము.

మ. తరుణీ! నీజిగిమోవి కాశపడెడుం దాంబూలరాగంబు; సు
దరి! కందోయిని ముద్దుఁ బెట్టుకొన నుత్సాహంపడుం గజ్జలం;
బురువక్షోరుహా! కౌఁగిలించుకొనఁగా నూహించు హారంబు కం
ధర; యేకేటికి భూషణంబు లివి స్వార్థం బాశ్రయించు న్నినున్.

విదూ—మిత్రుఁడా! మనము సమీపింతము.

రాజు—చెలికాఁడా! మన మిక్కడ దాఁగి యుండి వీరివిస్రంభసంభాషణ మాలకింతము. (అట్లే చేయుచున్నారు.)

శైబ్య - చేటీ ! చారుమతీ ! అవ్విధమున నూఱడించియు మరల నన్నార్యపుత్రుఁడు విప్రలంభగోచరం గావించెనుగదా! సర్వథా నాభాగధేయంబు లవిశ్వసనీయంబులు. వాని కిఁకఁ బదివేల నమస్కారములు.

రాజు—ఓమనస్విని !

క. ఘనపటలాంతరితుండుగా
నినుఁ, డబ్జిని మోము ముడువ, నేమి యుపాలం
భిన మయ్యెడు నయ్యది యో
యన? కెట్టులు విప్రలంభ మది పద్మినికిన్ ?.

చేటి—దేవి ! నీవిచారము మానుము. రాజులు బహుభార్యలుగదా!

విదూ—ఆ! బాసనహారాలురా ! బహుకార్యులని చెప్పుము. ప్రియమిత్రునంతరక యుపద్రవాలు చేసెద వేల ?

రాజు—చెలికాఁడా ! దీనిమీఁదఁ గోపపడకుము.

క. సమయముఁ గని సఖులకదం
బము బిగితము సేయు చుండ మానగ్రంథిన్,
రమణులమిథోవ్యపాలం
భమునకుఁ బాత్రక లభించు బహుపుణ్యనకుక్.

శైబ్య—(ఏడ్చుచున్నది.)

చేటి—దేవీ ! ఊఱడిల్లు మూఱడిల్లుము. అతిమాత్రమైనయమాయికత్వముచేత నీవే మహారాజును మీఱఁ బెట్టినదానవు. అమ్మా! నీ విప్పుడు నన్నడిగితివా విను. ఆయన నిన్నుఁ జూచినను నీవాయనను జూడకుము. ఆయన నిన్నెంత మంచిమంచి మాటలతో బతిమాలుకొన్నను దడవుగ నీవుల్లసము లాడి యాయనను ఖేద పెట్టుము.

శైబ్య—ఆర్యపుత్రుఁ జూడఁ గలప్పుడె నాదు మనస్సునఁ బూఁద నా యధికారము సాగింపఁదగిన నియమము నీవు చెప్పినట్లే తప్పక జరిగించెదనే.

రాజు—(త్వరగా సమీపించి) ప్రియురాలా!

క. నీ కేనెప్పుడు విధేయుఁడ
నే కద; మత్పరత నున్న నీడెందముపై
నీ కేమిట నధికారం
బో కంజదళాక్షి! సాగ కుండును? జెపుమా.

విదూ—దేవీ! శుభము.

(ఇద్దఱును సంభ్రమముతో నిలుచున్నారు.)

శైబ్య—(తనలో) ఓహో! ఆర్యపుత్రుఁడే! కానీ. (ప్రకాశముగా) జయము జయము ప్రాణేశ్వర!

చేటి—(భయముతోఁ దనలో) అయ్యో! మహారాజే! నేనన్న మాట లీయన చెవిని బడి యుండును. కానీ. (ప్రకాశముగా) జయము జయము మహారాజ! దేవా! ఇదిగోఁ బీఠము. దేవర యిందుఁ గూర్చుండుఁడు.

(అందఱుఁ గూర్చున్నారు.)

రాజు—(కడుఁదడవు దేవివంక విలోకించి) సుందరీ! ఇదిగో నిస్వాదు--

చ. దగఁగొని వేగుఁబోక విరిదమ్మిని దుమ్మెద గ్రమ్మ వ్రేలఁగా
నెగయు తెఱంగునన్, జిగి నీనిక గ్రాలు కదృగంచలంబుతో
సొగసుగ నాపయిం బొలయు చూపు గిలుక్కున గ్రమ్మఱించి; తే
మగపడెఁ దన్వి! నా యెడ దయన్ నిగ్రహించెదు నేర మింతలా?

మఱియు నో మనోహారిణి!

క. నగలు ననాదరణమున ని
వగపఱచినఁ గొదవ యొదవ దభిరామతకున్

జగి. మేనఁ; గాం నాకది
మఘవా! ప్రకటించు నీదు మదిమానికితమున్.

శైబ్య — దాలసంబులైన యీయవయవంబులతోడను బ్రజాగర మంథరంబులైన యీశోణ నేత్రంబులతోడను దేవరవారు మిక్కిలి చక్కగాఁ గనఁబడుచున్నారుగదా! నామాట కేమి? (కోపము నటించుచున్నది.)

రాజు — (తడవుగఁ దేఱిచూచి) ప్రియురాలా! అనుగ్రహింపు మనుగ్రహింపుము.

చ. మదనజయధ్వజంబు సుమనస్సగువక్రపుబొమ్మతీఁగ నీ
నుదుట నదేల తాండవవినోదము సల్పుచు నుండెఁ జండికా!
మృదుపవమానకంపిత పరిస్ఫుట బంధుక బాంధవంబుగా
నదరఁజేతు నేల నీ కసమయంబున నిట్లధరోష్ఠబింబమున్.

(దోసిలిపట్టి)

ఉ. కమ్మప్రసన్నపూరకలుకల్ వహియించెద వేల కోపనా
యెమ్మెయి నెంచితీవు నను నే నటుగా నిది నమ్మవేని దం
డమ్ము విధింపు పోలినటు నాతుగుణాగుణనిర్ణయమ్ముఁ ద్రం
డు మ్మహనీయు లాకులపతుల్ బలితంపుఁబ్రమాణమయ్యెదర్

(ప్రతీహారి ప్రవేశించి)

ప్రతీ — జయము జయము మహారాజ! ఇదిగోఁ గులపతులసన్నిధినుండి యొక తాపసుఁడు వచ్చియున్నాఁడు.

రాజు — హేమప్రభా! ఆలసింపక సాదరముగాఁ బ్రవేశపెట్టుము.

ప్రతీ — దేవా! చిత్తము చిత్తము. (నిష్క్రమించెను.)

(తరువాత శాంత్యుదకమును జేతఁ బట్టుకొని తాపసుఁడు
ప్రవేశించుచున్నాఁడు)

తాప — (విస్మయముతో) ఓహోహో!

సీ. ఇదియేమి యాశ్చర్య మిందుబింబము మ్రింగెఁ
పర్వంబుగాకె స్వర్భానుఁడొడిసి

యేమొ మహాఘోర భూదశావలయంబు
కాపురుష గ్రస్తంగఁ గాలఁదొడఁగె
ఛిద్ద్వారమేమొ వెసఁదొంతులు వోలెఁ
బ్రహ్మసౌధములుగూలఁ బృథివి యూఁగు
నెగసి యుల్కాపిండ మేమిట్టు ఖండించె
రెండుగా మార్తాండమండలంబు
దారుణోత్పాతములు గదా తలఁప నిన్ని
గంచుదివియల వెదకిఁ గఁకరంబు
గాన్కఁగారానిహతవిధికపట మకట
యేమి మూఁడింప నున్నదో యింకమీఁద

అయినను గురుజనులపరామరిక వలన నివి యన్నియుఁ గుశలపరిణామములే కాఁగలవు.

తే. గీ. శాంతివచనను బ్రాహ్మణస్వస్తివాచ
నంబువలనను స్వస్త్యయనంబువలన
దానమున సజ్జనానుకీర్తనమువలన
క్షమ మహోత్పాతదుస్స్వప్నశమన మగును

అందుచేతనే మహానుభావులు ఋషికులపతులు సర్వోత్పాతప్రశమనంబుగా నిజారబ్ధస్వస్త్యయనకర్మశేషభూతం బగునీ శాంత్యుదకమును రాజునకును రాణికిని నిచ్చి రమ్మని నన్నంపినారు.

ప్రతీ—(ప్రవేశించి) అయ్యా! ఇటు ఇటు. (సమీపించుచున్నారు)
తాప—(సమీపించి) రాజా! నీకు శుభము.
రాజు—(తొందరగా లేచి) స్వామీ! నమస్కరించుచున్నాను.
శైబ్య—మునీంద్రా! ప్రణమిల్లుచున్నాను.
తాప—రాజా! జయశాలివి గమ్ము. సాధ్వీ! వీరమాతవు గమ్ము.

రాజు—(తొందరగా) పీఠము. పీఠము.

ప్రతీ—(పీఠము గొని వచ్చుచున్నది)

రాజు—స్వామీ! ఇదిగో పీఠము. కూరుచుండుఁడు.

(అందఱుఁ గూరుచున్నారు.)

రాజు—హేమప్రభా! నీవు ద్వారము కడ నుండుము.

ప్రతీ—చిత్తము దేవా! (నిష్క్రమించుచున్నది)

తాప—రాజా! మహాత్ములయిన కులపతులు తమ యాశీస్సువలన నుత్కృష్టప్రభావ సంపన్నంబు గావించి శిష్యప్రజాగరాంతంబునఁ గాంతాసహితంబుగా నీవు శిరస్సునఁ జల్లుకొనుటకు స్వస్త్యయన శేషము శాంత్యుదకము నంపినారు.

రాజు—(హర్షముతో దోసిలిపట్టి) మహాప్రసాదము.

తాప—

మ. శమితాంహశ్చయమంత్రపూతముసుబుష్యత్యుగ్ర తేజోనలం
బమితప్రోన్ముఖసర్వపచ్ఛమనసంప్రారబ్ధసత్కర్మశే
షమనిర్వాచ్యమహత్త్వమీయుదక మైశ్వర్యంబు నీ కిచ్చుడున్
బ్రమదంబుం బాలించుఁగాత మఖిలార్తుల్ వారించుచున్.

(శిరస్సునఁ జల్లుకొనుచున్నాఁడు.)

రాజు—(స్పర్శము నభినయించి) ఆహాహా!

క. అలఘుతపోబీజమునకుం
గలుగం బ్రసవాంకురంబు కారణ మిది, నే
వెలుఁగుఁగొలముతోం జెలుగఁ
దల దీపప్రసాదమునఁ గదా మెత్తిరిలన్.

తాప—పూజ్యరాలా! శైబ్యా! కులగురుల యాదేశంబున గృహదేవతలకును భూదేవతలకును సవిశేషముగా నీవును సమారాధనముల జరపవలయు.

శైబ్య—(దోసిలి పట్టి) స్వామీ! చిత్తము.

తాప—రాజా! నీకు శుభమవుఁగాక. నేను ప్రారబ్ధవివిధవిధివిస్తరు లగుకులపతులసంభావింప నరుగుచున్నాఁడ (నిష్క్రమించుచున్నాఁడు)

శైబ్య—(వైలక్ష్యముతో) ఓసీ చాటుమతికా! ఆర్యపుత్రునకు నిశాప్రజాగరము మహానుభావులు కులపతులే యాదేశించిరి. అయ్యో! సమ్మతము లేని యీ పాడుపనను నన్నెంత దురాత్మురాలిఁ జేసినదే. కాని. ఈలాగు చేసెదను (దోసిలిపట్టి ప్రకాశముగా) ఆర్యపుత్రులు నన్ననుగ్రహింతురుగాక.

రాజు—(అనురాగముతో) ప్రేయసీ!

ఉ. చెన్నటిచిత్రపుష్పదానఁ గలుషీకృతచిత్తుఁడ నయ్యు నే నో
యన్నులమిన్న! నీ మనుపయం బిది గ్రాహ్యము యందువే నీ
ప్రన్ననిచెక్కుటద్దములఁ బత్రములన్ రచియింతు ముత్తెపుం
బన్నసరంబుఁ గింబుసుమమం బగు కంఠమునన్ ఘటింతునున్.

శైబ్య—(సిగ్గు పడుచున్నది.)

రాజు—(అట్లుచేయుచు) ప్రియురాలా!

చ. చెఱుగగుర్పు నీకు జిగిచెక్కుల, నాకు వడంకు గేలు నే
క్రమమున వ్రాయ నేమకరికల్? సకలంబు వృథాశ్రమంబు హో
రను మెడఁ గూర్పఁగా నది తరంగిత మౌచుఁ గుచాగ్రసీమఁ గం
పమును మదీయహస్తసహవాసభవంబును మాన దుగ్మలీ.

శైబ్య—ఆర్యపుత్ర! కులపతు లానతిచ్చినట్టు లాచరింపఁ బోవుచున్నదానను. (ఇద్దఱును నిష్క్రమించుచున్నారు)

రాజు—మిత్రుఁడా! సోత్కంఠుఁడ నైననే నేలాగునఁ బ్రొద్దుపుత్తును?

విదూ—చెలికాఁడా! నీవు నేవిమాటలను జెప్పుకొనుచు సంతోషింపుము. నేనును భోజనప్రసంగముతోఁ గాలము పుత్తును.

వనచరుఁడు—(ప్రవేశించి) జే జే దేవరా! అవధారు సామీ! బెట్టిదపుమిట్టిముట్టకొనం బిట్టు గోడాడుత్తుంగిపట్టులం బుట్టిననెత్తావి వెల్లువపొత్తుం బెల్లువలచునూర్పుగద్దులం దంతయంత్రాంతరదరచర్విత మూఁణంబు లగుతెల్లనికొట్టిగడ్డలపిండి యిట్టట్టుఁ జెదరి విప్రకీర్ణప్రతిపక్షజమూ పార్శ్వజయుశగిపటలంబునుం బోలెఁ గాలమేఘ బునం గురుయుకర వర్షంబునుం బోలె దశదిశాభాగంబులం గప్పఁ బెద్దకాలంబునుండి మొదుకొనియున్న వేరంపుఁగారణంబునం జేసి రోసంబునం బూర్ణ శాంక మండలంబునుండి నింపు బలిమిం గళామముశంబుఁ బొలి చుకబళించెనుతునదిరేయిటికటి కిచీఁకటిమొత్తమునుంబోలె దశనాంత రాళఖడనభయాస్తుండలాయితమృణాళదండ భాసురకరాళవికటదంష్ట్రయుగళంబున ముఖమండలంబు దీప్రడింప, నేసారుకోపానలంబుసిగయునుంబోలెఁ దరలతరజిహ్వాప్రవాళంబు గాప్రు విదారితవనసింహసంహతి యగునిజగర్వగంభీరఘుర్ఘురారావంబునం బెదరి తమతమజాతి కనుగుణంబుగా వాపోవు నాభీలశార్దూలాది వ్యాళజాలంబులకోలాహలం బాలకించియాగ్రహించి చిక్కించి ఎక్కర్దన్న నుంబు ముత్తిముపుఁజిప్పరోయిం జప్పటలు సఱువరూక్షతరపింగాక్షివిక్షేపం బగునిశితకరవాలవిమలేందనీలకజ్జలతమాలశ్యామలస్థూలకాయంబు స్ఫులింగశేషం బగుదవదహనమషీరాశినీసడింప, వికటనటిచ్ఛటాకడారకేసకకలాపంబున నిరంతరపరిస్ఫుర ద్వనలగ్నదావానలోద్గారభాస్వరం బయి యవతారితధరావలయలీలానమున్నతం బగుమహావరాహంబునుం బోలె నొకవరాహయూథాధిపతి మృగవ్యభూమిని బ్రవేశించెను. అవధరించి దేవర చిత్తానుసార మాచరింపుఁడు నేను నక్కడకే పోవుచున్నాను.

రాజు—(సంతోషముతో) ఆహా! నాకిప్పుడు వినోదస్థానము లభించినది.

విదూ—(కోపముతో) ఓహో! చెలికాఁడా! ముల్లుకంపలలోను తెల్లునబ్బులలోనుబడి మిఱ్ఱుపల్లంబు లనక యాఁకలిదప్పులకు లోఁగుచు నడవులలోఁ దిరుగులాడవలయుటం బట్టి బహుప్రత్యవాయంబు నాఁ జనువేటయే నీకు వేడుక యట్టి యొపక్షమున నీకు లోకములో నాయాసస్థాన మేది యుండును ?

రాజు—మిత్రుఁడా! రాజులకు వేఁట యత్యంతోపకారకము గదా!

చూడు—

చ. అలఁదురుమానసంబునకు హాయి ఘటించుఁ; జలించులక్ష్యమున్
దలపఱుచున్ స్థిరత్వ మఖిలాంగము లాఘవ మొందఁజేయు నె
క్కొలుపుఁ గడంక బుద్ధిఁ; గలఁకుంబలె నెంతయు మోహమింతయుం
దలఁపక వేఁట నందు వ్యసనం బిది రాజులకుం దగుఁ బండితుల్.

కాఁబట్టి రామన మక్కడకే పోవుదము.

[అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు.]

—: గద్య :—

ఇది శ్రీపరమేశ్వర వరప్రసాదలబ్ధసరసకవితాధురంధర వడ్డాది సాధు
వంశక్షీరనీరాకరరాకాసుధాకరాచ్ఛ నామాత్యపౌత్ర హరి
తసగోత్ర పవిత్రగుణకదంబ లక్ష్మాంబాగర్భశుక్తిము
క్తాఫల సూరపరాజప్రధానతనూభవ విబుధ
విధేయ సుబ్బరాయ నామధేయాంధ్రీ
కృతం బగు చండకౌశిక
నాటకంబునందు
ప్రథమాంకము.

శ్రీ పరమాత్మనే నమః.

చండకౌశికనాటకము

ద్వితీయాంకము.

[తెరలో] ఓహో వరాహాన్వేషులారా!

మహాస్రగ్ధర.

కలఁచుం బంకంబుఁ, ద్రెంచుం గమలిని, నములుం గందళమ్ముస్తకంబుల్,
జలమీఁదుం గూలనొడ్డుల్, స్ఫుటములుగ వస్రాస్థలుల్ సల్పుఁ, దూటెం
బలుగోనం, దక్కెడకెక్కెం, బఱచుఁ బఱచు, వేథల్లముల్ చిమ్ముఁడంచుం
బలముల్ వెన్నాడి గాలింపఁగఁ జోరఁబడెడుం బదికాంతారభూమిన్.

కాఁబట్టి యడవుల నెల్ల నరికట్టవలయును.

సీ. గహనావరోధధూర్వహజాలికులు జాల
బంధంబులను బూంటఁ బన్నవలయు
భషకసంఘులు వనాభ్యంతరంబున జాగిల
ముల పట్టెడ లెడల్పంగవలయు
నలయు వాజులు వనస్థలము లెల్లను బాళి
పస్తులు రాహుత్తులలమవలయు
దండముల్ ప్రానుదుంతలరౌతు లంతకల్
బలెంగాన గజిబిజింపంగవలయు

మందరాచలమంథానమథ్యమాన
కలశపాథోనిధానంబు దలఁపు రాఁగ
నధికవనసత్వ సంక్షోభమావహిల్ల
ధీరబుద్ధకవారంబు దిరుగవలయు. ౨

[తరువాత కాద్రోజ్వలవేషుండయి సంభ్రమించుచు
విఘ్నరాట్టు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

విఘ్న--(సాశంకముగాఁ దనలో)

చ. హరునిసమాధికిన్ శివునకుంగజకేళికి దక్షుసల్పిన
ధ్వరమున కంతరాయము నెవండు ఘటించె, జగత్త్రయిన్ నిరం
తరము సమాచరించెడుహితవ్యవసాయపుఁబంట మాపుటే
పరమవిలాసమై యెవఁడు భాసిలు, నేనలవిఘ్నుఁడంగదా. 3

కావున నే నిప్పుడు—

చ. జలజజశార్ఙ్గిశంభులయసాధ్యపువిద్యలు మూఁడు నగ్రపుం
బలువ్రతపఃఫలంబడయు వాఁడగుతాపసుమౌని ముజ్జగం
బులను సముద్ధరింతుఁ గిటిమూర్తిని క్రీడమెయిం ధరించు ధర్
బ్రలయమునందు నాదివరాహతనుండు ముకుందుఁడుం బలెన్. ౪

అట్లు చేయుట యుక్తమేకదా!

చ. భువనములన్ విధాత సృజియింపన్, హరిగాఁడు హరుండుగాఁడు; కే
శవుఁడు భరించు గోత్రయవి, శంభుఁడుగాఁడు విరించి గాఁడుమా
ధవుఁడు హరించు హర్త యవి, ధాతృఁడు గాఁడు విధుండుగాఁడసం
భవమగుఁగాక యొక్కఁడొకఁడట్టిన నెట్లఖిలంబు సిద్ధియౌ. ౫

(ఆలోచించి) అయినను బరమనైష్ఠికుఁ డగు నీతని యందసంభావ్య
మొకటి యుండదుగాని మునిస్వభావంబులు సులభకోపంబు లని
యుఁ గామక్రోధంబులు శ్రేయఃపరిపంథు లనియు నిక్కార్యంబు
నకుఁ గడంగితిని. ఫలిత మెట్లుండునో యెఱుంగఁజాల.

[తెరలో] అతినిబిడవనాంతర్ధానగర్వితా! వరాహాధమా! ఉండుండు.

చ. కనఁబడుచుం నిమేషమునఁ గన్మొఱంగుచునో పిశాచి! మా
యను గయికొన్న చందమున నక్కట! నన్నలయించి దవ్వుగాఁ
గాని చనుదెంచి తేలనుడుగుల్ వెయి? నీ విపు డింత నాదుకం
టను బడి తేని దామరవనంబుల నింకిటఁ దుఱింప వెన్నఁడున్. ౬

విఘ్న—(విని హర్షముతో) ఓహో! ఇతఁడు సమీపించెనే. నే నిపు
డీలాగునఁ బోయి యెప్పటిమాయనే యవలంబించి కనఁబడియెదను.

(సత్వరముగా నడచి నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

(తరువాత విల్లుపూని వెంబడించుట నభినయించుచు రథమెక్కి
రాజును సారథియుఁ బ్రవేశించుచున్నారు.)

రాజు—(“కనఁబడుచున్ నిమేషమున” అను పూర్వోక్తపద్యము
పఠించుచు ముందుచూచి సంతోషముతో) ఆర్యా! ఆర్యా!
వరాహము మనకుఁ జేరువనున్నట్లే తోఁచుచున్నది—చూడుము.

చ. సమలుతజిం దొరంగుకవణంపుబిసంబులు గప్పె నేవన
క్షమను గలంగి పాఱునుదకంబులధార లివే సరస్తటిన్,
శ్రమగళితోరు ఫేనముల శాద్వలముల్ శబలంబు లైదు, సాం
ద్రము ధృతమస్తసౌరభము తచ్ఛ్వసితంబుల మారుతం బిటన్.

(మరల నిపుణముగాఁ జూచి సంతసముతో) ఆర్య! ఆర్య! ఇదిగో
నది, చూడుము చూడుము.

ఉ. జోక మెడం గదల్చి కొనుచున్ వెనఁ ద్రివ్విదుంపతోడి ప
ర్యాకులలోలనాలవికచాబ్జము నోరను బూని, యో నిగూ
ఢాకృతి యైననాభినల మానసపద్మముఁ జేర గాండి దం
ష్ట్రాకలితక్షమోద్ధృతిని గ్రిలుమహాకిటి నాఁడ దర్పెడున్.

సూతు—(సకౌతుకముగా విలోకించి) ఆయుష్మంతుఁడా! చూడుము
చూడుము

మ. తిరుగం గ్రీవ్వన వచ్చి లక్ష్యమయి భీతిం దోన వెన్దిసి ముం
దఱిపాదంబులు సాఁచి, కాంచుచరమార్గం బీక్షుచున్ ముందుకున్
ద్వారితశ్వాసవిదీర్ణసృక్వవివరభ్రశ్యద్బిసాంకూర మా
విరిగోఱం దరిసించు నీ కన గతవ్రీడావిలక్షాస్యమై.

రాజు—(బాణమోక్షణమును నటించుచు సమీపించి యంతటఁ జూచి యాశ్చర్యముతో) అయ్యో! యీనిమేషముననే మాయమై పోయినదీనిమీఁద ననవసరమున బాణమోక్షణము గావించితినే.

చ. కను మొఱఁగుఁ క్షణంబు, క్షణకాలము దృగ్విషయంబగుఁ, మఱిన్
జనుఁ గడుదవ్వుగా, మరల సన్నిధి నుండుఁ జరించుఁ, గ్రమ్మఱన్
వెనుకను బ్రిక్క నంతటను వెండి భ్రమించు; మెఱుంగువోలె ని
ల్వని దగుదీని నెక్కరణి లక్ష్యమొనర్తునొ తోఁప దేమియున్.

(నిపుణముగా నరసి దూరము చూచి యానందముతో)
ఓహో! వరాహ మీమహారణ్య మతిక్రమించి పరిసన్న భూమి నధిరోహించినది. ఆర్య, ఆర్య! గుఱ్ఱములను వేగముగాఁ దోలుము. ఇఁక నిది యెందుఁ బోఁగలదు?

సూతు—(అట్లు చేసి రథవేగము నభినయించి) ఆయుష్మంతుఁడా! చూడు చూడు.

చ. వెనుకను బెందుదూరమున వీచెడుగాలిని మీఱుచున్ వడిన్,
మునుమున లక్ష్యముం గలయఁబోయెడునామది వెన్నడించుచున్
దనయచలధ్వజాంశుకము దాఁకఁ బయోదము నీశరాళితో
డను నరి గాఁగ నయ్యెయెడన్ భవదీయరథంబు వ్రాలెడున్

రాజు—(విస్మయముతో) ఏమిది!

చ. చదలఁ జరించుచుం బవనజైత్రజవంబున నంబురాశి గో
ష్పదముగఁ జౌకళించురథవాజులతోఁ దనుఁ గూడ ముట్టునా

కదర ! విభిన్నకజ్జలచం   సూనవినీలకాయ మీ
కోదమవరాహ మర్గమునకుం దమపొట్టులు దూరదూర మౌ.

(ముందుచూచి ఖేదముతో) అయ్యో ! యీమహారణ్యము నతిక్ర
మించి వెంటనే యదృశ్యం బయినదీని యడుగులజాడ యయినను
గానరాకున్నది. కానీ, ఇదిగో నెట్టయెదుటఁ దిన్నగా నున్నయీ
యరణ్యరేఖ నిప్పుడన్వేషించెదను. (అట్లు చేయుచు సంతోష
ముతో) ఓహో ! యిది తపోవనోపకంఠము గావలయును. నిశ్చ
యము మే.

చ. ఒకయెడ వేళ్ళతోఁ బెఱికి రొక్కఁడఁ గోసిరి దర్భబీళ్ళు; పూ
లకు దయఁ జందుకో రివటలన్ లతలిం దిసుమంత వంగె; నొ
ల్చికొనుటఁ జేసి వల్కలముఁ జెట్లిట గాయుపడెన్; దొరంగుపాల
పక్రికట మొనర్చు నీతరువరంబుల నిప్పుడె తుఱ్ఱించు టిధ్మముల్.

(అంతటఁ జూచి సంతోషముతో) ఆర్యా ! చూడు చూడు.

చ. చిలుకలు స్వాగతంబును వచింపఁ గదంబపుఁదొఱ్ఱలోదియన్;
దలఁపు హరించు ఘ్రాణమును దన్పుచు హవ్యసుగంధవాయువుల్;
జలపులినప్రదేశజకుశం బగుఁ ఝరతోయ మీకురం
గులు మనవంకఁ గన్గొనుచుఁ గోరిలు భయాతివిలోల దృష్టులన్.

సూతుఁడా! యాశ్రమోపాంతసంచారి యగునీవరాహము నిఁక వెదుకఁ
దగదు. నీవిప్పుడు గుఱ్ఱములను నీరు ద్రావించి విశ్రమింపం జేయు
ము. ఇంతలో నేను నాయుధమాత్రసహాయుఁడనై యాశ్రమము
నం బ్రవేశించి తపోధనుల కభివాదనంబు గావించి వచ్చెదను,
పూజ్యులకు సపర్య గావింపమి శ్రేయోవిఘాతంబుగదా !

సూతు—చిత్తము దేవా ! (నిష్క్రమించుచున్నాఁడు)

రాజు—(చింతను నటించి సశ్లాఘముగా) ఆహా ! యే బెడఁదల నెఱుం

గమింజేసి యీజడదారుల మొంగబు లెంతరమణీయంబులై యొసం
గుచున్నవి !

మ. గతసంకల్పతఁ గోరఁబోదు మది భోగంబుల్; మమత్వంబు వ
ర్జితమై యేగుటచే వియోగములపై స్నేహంబులున్ గావహం
కృతిఁ దూలించుట స్వాన్యభేద మనుమాటే లే దసర్వాచ్య మా
నతిశాంతిం ఘను లౌతపోధనులు సౌఖ్యశ్రీధనుల్ గదా.

(వినయముతో నడచి భయమభినయించి సాశంకముగా) అహో ! ఘోర మిది ! అవినయదురాలోకంబు లైనయీతపోవనంబు లపూర్వంబు లగుటంజేసి సాపరాధులకుంబోలె సాధ్వసముం గలిగించుచున్నవి. తేజస్సులలో సర్వాభిభావియు ననభిభవనీయంబును నగుతపోమయబ్రహ్మతేజం బనిర్వచనీయంబు గదా !

క. అడుగడుగున జడుపిడు నా
కడవి ప్రశాంతము మనోజ్ఞ మయ్యును, మెత్తం
బడు నెల్లతేజములు తమ
పొడమినకడ నిప్పు నీటిపొందునఁ బోలెన్.

(భయముతో నడచుచున్నాఁడు)

(తెరలో) ఆర్యులారా ! రక్షింపుఁడు రక్షింపుఁడు. ఏయపరాధము నెఱుంగని యనాథల మశరణ్యలము; అయ్యయ్యో ! యతిదారుణముగా నగ్నిహోత్రమునఁ ద్రోయఁబడుచున్నారము. మందభాగినులను మమ్ము రక్షింపుఁడు రక్షింపుఁడు

రాజు—(విని యవష్టంభముతో) ఓహోహో ! చేరువ నీవైపున భయార్తిం గూరిన యాఁడువారలదియుం బోలె నంగలార్పు వినవచ్చుచున్నది. (అచ్చెరువుతో) ఏమిది ! ఇది తపోవనమే. ఇటువంటి యనీతుల కిక్కడ సంభవ మెట్లు ? కానీ సమీపించెదను.

(అటు చేయుచున్నాఁడు)

[తెరలో దొంగటియుల్లి వినఁబడుచున్నది.]

రాజు—(విని సావష్టంభముగా) భయార్తుల కభయ మభయము.

(క్రోధముతో) హా!

ఉ. క్రూరుఁడనాత్మనీన మతిఘోరము నీఖలకర్మ మందవ
శ్చారి వనీవిరుద్ధము నృశంసము నెవ్వఁడొనర్చు, వాని నా
దోరసి గొంతుఁగోసి మెయి తున్కలుతున్కలు చేసి యుజ్జ్వల
ద్భైరవవహ్నికీలలను భస్మముగా నవియెల్ల వేల్చెదన్.

(నడచి తెరవంకఁ జూచి విస్మయముతో) ఓహో! యగ్నిహోత్రి
మధ్యంబున నాసనంబయి భయార్తత నంగలార్చుచు దివ్యరూపం
బునం జెజరిల్లునారీరత్నంబుతో సన్నిహితహోమసాధనుం డయి
యగ్నిశాలయం దున్నవీఁ డెవ్వఁ డయి యుండును? నిజముగా
వీఁడు తాపసవేషధారి యగుకొండొకపాషండుండు గావలయు.

(తరువాత హోమము నభినయించుచు విశ్వామిత్రుండును, య
థానిర్దిష్టముగా విద్యలును ప్రవేశించుచున్నారు)

విద్య—(సంభ్రమించుచుఁ బూర్వోక్తము పఠించుచున్నారు.)

విశ్వా—(ఆశ్చర్యముతో) ఓహో! యేమి చెపుమా.

ఉ. పూనె హవిస్సు మంత్రపరిపూత ముపాంశున నే నొసంగఁగా
నైనను గాఁడు లేశము హుతాశనుఁ డియ్యెడ దక్షిణార్చి; హా
చైనకి ప్రయా ప్రభావము సదిర! యొద్దను నేఁగుదెంచి రీ
చాసలు విద్య లైనను వశంపడ కుందురు నాకి దేమొకో.

(సమాధి నభినయించుచున్నాఁడు)

విద్య—(పూర్వోక్తము పఠించుచున్నారు)

రాజు—(సత్వరముగా సమీపించి) భయార్తుల కభయ మభయము.
అరే! దురాత్మ! పాషండాధమ! నిలు నిలు. ప్రచ్ఛన్నరాక్షి

సుండ వగు నీమాయాప్రపంచ మిదియేమి ?

ఉ. కేల వరాక్షమాల, తలఁ గెంజడలున్, మొల వల్కములున్, దప
శ్శాలుల దైనయీపరమశాంతపువాలక మేమి ? యోరిచం
డాల ! జుగుప్సితం బకరుణం బగు స్త్రీవధ, పాతకోత్సవో
ద్వేలమనం బిదే యనుభవింపుము కర్మఫలంబు నిప్పుడే.

విశ్వా—(సంవరణము నభినయించుచుఁ గ్రోధముతో)

మ. అసకృత్కర్ణకఠోరభర్త్సనమిషవ్యాఘట్టజుంటాంతర
ప్రసభక్షోభసమాధిభంజననభస్వద్భాస్వరదీప్తి నా
యాసదృక్క్రోధజజాతవేదుఁడు సమిత్త్వాప్తిన్ క్షయస్పర్శన
ప్రసరోద్యత్ప్రలయాగ్ని నాఁ ద్రిభువనగ్రాసేచ్ఛఁ డీగుతెన్.

విద్య—(సంతోషముతో) మాకుఁ బ్రియము, మాకుఁ బ్రియము.
జయము జయము హరిశ్చంద్రమహారాజ ! (నిష్క్రమించిరి)

విశ్వా—(చూచి క్రోధముతో) అహో ! యేమిది ! దురాత్ముఁ
డీహరిశ్చంద్రుఁడే మాకు శ్రేయోంతరాయుఁ డైనాఁడు. అరే,
క్షత్రియాధమ ! నిలు నిలు.

ఉత్సాహ. హరివి యగుదు గాక, చంద్రుఁ డగుదు గాక, చంద్రమా
ధరుఁడు హరుఁడె యగుదు గాకఁ దానికేమి మూఢ,యీ
పరమవిద్య లంతరింపఁబట్టి యిట్టిదంబు గ
నెరియు నాదుక్రోధవహ్ని కింధనంబు గావు రా.

ఓరోరి దురాత్మ !

శా. జాయాకేళిమయుండు భూతకరుణాశాంతుండు దా నయ్యుఁ గ్రి
డాయత్తాత్మసమాధిభంగవిరసాస్యభ్రూకుటీభీషణుం
డై యాకృష్టశరాసు మారుఁగని ఫాలాక్షుం డెటుల్ చేసెనో
చేయుం గౌశికుఁ డట్లె ని న్నిపుడు దృష్టిం గ్రోధభూయిష్ఠుఁ డై

రాజు—(సంభ్రమించుచుఁ దనలో) అయ్యో! ఏమిది! ఈయన భగవానుఁడు కౌశికుఁడా? వారు పూజ్యురాండ్రు విద్యలా? వారి సిద్ధికిఁ బాహ్యుఁడను నే నిమన కంతరాయ మైతిని గదా! నిజముగా నింధనప్రాయుఁడను నే నవివేకంబునం బ్రజ్వలచ్ఛిఖాకలాపం బగు జ్వలనంబును ద్రొక్కితిని.

విశ్వా—(క్రోధముతో)

చ. కడఁగిన సాధనం బిటు విఘాతము నొందుటఁ గ్రోధ మెచ్చి నా
కుడిచెయి గాంచు శాపమునకుం గడు వేగిరపాటు; నెన్నఁడో
విడిచిన దల్లజాతిఁ దలపెట్టుచుఁ దానును సాహసాంక మీ
యెడమకరంబు చాపమున కెంతయు నేఁడె యసియు నిత్తఱిన్.

(లేచుచున్నాఁడు)

రాజు—(భయముతో సమీపించి) స్వామీ! నమస్కరించుచున్నాను.

విశ్వా—(క్రోధ మభినయించుచున్నాఁడు)

రాజు—(పాదములం బడి) భగవానుఁడా! క్షమియింపుము క్షమియింపుము. స్త్రీజనార్తప్రలాపము నాలకించితుండ నయి యెఱుంగని వాఁడ నయిన నన్ను క్షమియింపం దగును.

విశ్వా—ఏమీ! "యెఱుంగనివాఁడ నయిన నన్ను క్షమియింపం దగు" ననెదవు గా; ఓరోరి క్షుద్ర! నన్నని యెఱుంగవు గా!

ఉ. జాతిస్వయంగ్రహంబున నెసంగిన దుర్లలితైక విప్రుఁడన్
బోతరపున్వసిష్ఠముని పుత్రులకానను వీతిహోత్రుఁడన్
నూతనసర్జనోద్యమ వినోదనభీతజగత్ప్రశాంతుఁడన్
ఖ్యాతమకుంగయాజకుఁడ గౌశికుఁడన్ నను నీ వెఱుంగవా.

రాజు—తాపసోత్తమా! ప్రసన్నుఁడ వగుము ప్రసన్నుఁడ వగుము స్వామీ! నీ వీలాగున ననుకోఁ దగునా?

ఉ. అన్నము లేక కాటకమునం దటు జీవిక గన్నవాని, భూ
భృన్నివహప్రతిగ్రహణవృత్తికిఁ జిత్తము రోయువాని, సో
సన్నుతకీర్తి! యాడిబకసంగరకంపితజీవలోకునిన్
నిన్ను మహాత్మ! పోఁడిమి నేల నెఱుంగనివాఁడు గల్గునే

భీరుజనార్తవిలాపంబు నాలకించి యాలాగునఁ గావించితిని. స్వధర్మశిక్షితచేతసుండనయి యెఱుంగనివాఁడ నయిన నన్ను క్షమియింపం దగునని విన్నవించుకొనుచున్నాను. మహానుభావ!

విశ్వ—ఏమీ! "స్వధర్మశిక్షితచేతసుండవా? దురాత్మా! చెప్పు చెప్పు ఏదో నీధర్మము?

రాజు—మునికులోత్తమ! మనవి చేసికొనుచున్నాను. చిత్తగింపుము.

క. ఈయంగవలయు రక్షణ
సేయంగనువలయు, రణము సేయఁగవలయున్;
రాయులకు నిత్యధర్మం
బీయది యని పలికి రాదిఋషిమూర్ధన్యుల్.

విశ్వ—ఏమీ! "ఈయంగవలయు" ఇత్యాది పద్యము పఠించుచున్నాఁడు.

రాజు—మఱేమి?

విశ్వా—అట్లయినం జెప్పు—ఎవని కీయవలయు? ఎవ్వాని రక్షణ సేయవలయు? నెవ్వనితో రణము సేయవలయు?

రాజు—భగవానుఁడా! ఆలకింపుము.

విశ్వా—ఊఁ. మఱి చెప్పు

రాజు—క. ఈవలయును సద్ద్విజులకుఁ,
గావవలె భయార్దితులఁ, బగఱతో రణమున్
గావింపవలయు; నీయది
భావముదృఢపఱచుకొన్న పద్ధతినారా.

విశ్వా— మహాత్మా! నీవట్టి దృఢవ్రతుండవగుటవలన మాకు విద్యాతపోనురూపముగా నేమయినఁ గొంచె మొసంగవలయు.

రాజు— (సంతోషముతో) ఓహో! భగవానుఁడే వైవస్వతవంశ మనుగ్రహీతముగదా! స్వామీ! ప్రసాదింపుము.

ఉ. నేవర సత్కరించుటకుఁ దిన్నఁగ, లోకము లన్ని చాల విం
కావల నేమి యుండు? బిరుదాంబగు నాయఖిలంబు నిత్తు నా
స్వామిబుధాగ్రణీ! యయిన నోపనయావి ప్రతిగ్రహింపుమీ
భూవలయంబు సర్వధనపూర్ణము శాశ్వతముగ నీ కొసంగితిన్.

విశ్వా— (ఆశ్చర్యముతో తనలో) కానీ నే నీలాగు చేసెదను. (ప్రకాశముగా) రాజా! స్వస్తి. సరియేగాని యదక్షిణపుదాన మందురు. కావున దక్షిణ కూడ నివ్వవలయును.

రాజు— (సిగ్గుపడుచుఁ దనలో) ఈయెడఁ జేయఁదగిన దేమి! (చాలఁగ నాలోచించి సంతోషముతో) కానీ. ఈలాగునఁ జేసెదను. (ప్రకాశముగా) ఓ మహాభాగ!

క. గడియించి లక్షహేమము
లిచ్చుకొనియెద దక్షిణగ ఋషీశ్వర మీకున్
దడవనక కరంబున
గడువొసఁగుఁడు నేఁడు మొదలుగా నెల నాకున్,

విశ్వా— ఈగడువు మాకు సమ్మతమే కాని పుత్రమిత్ర విడిచి యొండు కడం గడియించి యొసంగవలయు.

రాజు— (సాశంకముగాఁ దనలో) ఇందుకుం బ్రతివిధాన మేమి (ఆలోచించి హర్షముతో) ఓహోహో! ఎంతచక్కని ప్రతిక్రియ స్ఫురించినది. విశ్వేశ్వరపరిగ్రహం బయిన మహాక్షేత్రము కలదు గదా!

చ. తలఁచుచు వారణాసివసుధాతలభాగవిభిన్నభావముం
బలుకుదు రంచితేశునపట్టణ మంచును దానిఁ గోవిదుల్;
దెలియుదు రాగమార్థపరదృష్టిఁ గచాగ్రిసమానభాగసూ
క్ష్మావతులాంతరాళమున సంయమివర్యులు శ్రద్ధధానులై.

కాఁబట్టి యీయదక్షిణ నేనం దార్జించి యిచ్చెదను. (ప్రకాశ
మాగా) స్వామీ! తమయాజ్ఞకు బద్ధుండను.
(ఆభరణములను దీసి) మహాత్మా!

ఉ. ఈయఖిలంబు లైనసిరు లీవసుధావలయంబ శేష మీ
యాయుధముల్ సమస్తమును, ధరాధిపలాంఛన మీకిరీటముం
మీయవి; నే నిదే మరల బ్రాహ్మణులాగ్రముల కప్పగించితిం
జూ, యమివర్య! సాదరపుఁజూపున వీని ననుగ్రహింపరే.

(పాదంబులం బడి లేచి సంతసముతోఁ దనలో) ఆహా! ఆయూనభూ
యిష్ఠం బయిన నదృష్టవశంబున రాజ్యభారము నిప్పుడు నాకు
సఫల మాయినది.

ఆ. వె. ఎడఁద నేది పెద్దదు గనుకొంటినో
యట్టి గానితనయు నాగ్రహంబు
చల్ల చల్ల జాతి జారిపోవుచుండ
యాసుగను నాదుశిరము నంటఁ బసెను.

(నేలనిలిపట్టి) భగవతీ! వసుంధర! ఇదిగో! నిన్ను వీడుకొను
చున్నాను.

ఆ. వె. దేవి! లోకధాత్రి! వైవస్వతులు నృపుల్
పేరకీర్తి నేలినారు నిన్ను;
సరిదిపాత్రమునకు నారగి నే విడితి; నా
నేరదోష మిది సహింపవలయు.

ఇఁక నేను ద్వరితముగా నయోధ్యకుఁ బోయి కౌశిక ప్రతిశ్రుతంబును
సంపూర్ణ పఱచి దక్షిణోపార్జనంబునకయి వారణాసి కేగెదను.

(ప్రకాశముగా) మహానుభావ! తమ రిప్పుడయోధ్యకు విజయం
చేసి నన్ను గృతకృత్యునిం గావించి దక్షిణాసంపాదనంబున కను
మతి యిచ్చి యంపవలయు.

విశ్వా—(ఆశ్చర్యముతోఁ దనలో) అహో! ఈదురాత్ముని మనస్స్థై
ర్యము! ఏమీ! వీనిమహానుభావత్వము! ఆ! దురాత్మ!
అచిరకాలముననే నీబింకము నేను వీక్షించెదను

ఉ. ఓరిమదాంధ! యెందనుక నుజ్జ్వలరాజ్యవిభూతికిం బలెం
ద్రోరపుసత్యసంపదకుఁ దోడసు పాసినవానిఁగాఁ గాఁగ
న్నార నినుం గనంబడయ నందనుకే భవదీయ దుర్మనో
దారత బగ్గుబగ్గను మదాగ్రహమూలనురా దురాత్మకా.

(ప్రకాశముగా) రాజా! అలాగే కానీ. ఏమి దోషము.

(నిష్క్రమించుచున్నారు.)

—* గద్య. *—

ఇది శ్రీపరమేశ్వరవరప్రసాదలబ్ధ సరసకవితాధురంధర వడ్డాది
సాధువంశక్షీరనీరాకర రాకాసుధాకర రాచ్చనామాత్య
పౌత్ర హారితసగోత్ర పవిత్రగుణాకదంబ లక్ష్మాం
బాగర్భశుక్తిముక్తాఫల సూరపరాజప్ర
ధానతనూభవ విబుధవిధేయ
సుబ్బరాయనామధేయాం
ధ్రీకృతంబగు చండకౌశి
కనాటకమునందు
ద్వితీయాంకము

శ్రీ పరమాత్మనే నమః.

చండకౌశికనాటకము

తృతీయాంకము.

(తరువాత బీభత్సవేషముతోఁ బాపపురుషుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు)

పాప—(వికటముగా నడుచుచుఁ బెద్దనవ్వునవ్వి తనలో)

క. ఆరంభమధురుఁడ నతి
ఘోరవిపాకాధికుఁడఁ బ్రజామధ్యుఁడ నా
నారూపనరకబాధా
దారుణపరిణాముఁడను గదా పాపుండన్.

(ముందు చూచి భయపడి తొలఁగి) కట్టా! పేరెత్తనయిన వల్లగాని యీవల్లకాటిపట్టణము నాదుంప దెంపినది. నన్నుఁ గడతేర్చినది. ప్రవేశమాత్ర మౌటుండఁగాఁ బట్టుతుదకుఁ గన్నెత్తి దీని దెసఁ జూడ నెంతయుఁ జాలకున్నాఁడ. అమ్మా! నే నేమిచేయుదు? (ఆలోచించి) కానీ నే నిక్కడ నేకతంబ యుండి జన్మాంతర సంచితుని నన్ను విడిచి యిందుఁ బ్రవేశించిన జనులను దిరిగి వచ్చున ప్పుడు పట్టుకొంటెదను.

(తెరలో)

చ. అవుదల శంభుపాదజలజార్చన మాయన కంత ప్రేమ మా
శివకును బుత్రవత్సలత, సిద్ధతపం బతనుశ్రుతంబు నా
కివి యిటు లున్నఁ గీర్తిరము లెమ్ములుఁ దోలునమాయఁబడ్డ జీ
ర్ణవపు విదేని మలంఘ్య పరిణామము ప్రాక్కృతకర్మ మేరికిన్.

(సావష్టంభముగా) ఆ ! అది యాలాగే గదా! * (విస్మయముతో) ఎవఁడురా యిక్కడ మాటలాడుచున్నాఁడు. (తెరవంకఁజూచి) ఓహో! భగవానుఁడయిన విషమలోచనుని యాసన్నపరిచారకుఁడు భృంగీశ్వరుఁ డిదిగో యీలాగున వచ్చుచున్నాఁడు. నేను ద్వరితముగా నవ్వలకుం బోయెదను.

(నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

(తరువాత భృంగీశ్వరుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.

భృంగి—(అవుదల శంభుపాదేత్యాది పఠించి యాలోచించి) దీని కన్యథాత్వంబు గలదా? రాజర్షి యయిన హరిశ్చంద్రునకును దశావిపర్యయము ప్రాప్తమయినట్లు దేవర దేవేకిం దెలియఁబఱచెను.

ఉ. ఆనతి యిచ్చుచో నధిపునద్భుతమైన చరిత్రఁ, జిల్లి నె
మ్మేనిను వెండ్రుకల్ పొడమి మేఁగినబూదియు శూలికిం; దదీ
యానన మాచలద్భ్రినయనాంబురుహాత్రియమయ్యె; ఫాలియుం
బూసినపూపరేవెలుఁగుఁబూవసియాడఁ జలించె మాటికిన్.

ఇప్పు డాచక్రవర్తి యిటకు రాఁగలఁడని దేవీసహితము భగవానుఁడు ఫాలలోచనుఁడు పర్యుత్సుకుఁడయి యున్నవాఁడు. నేనును శీఘ్రముగా భగవదారాధనము నిర్వర్తించుకొని యావేడుకఁ జూడ సిద్ధముగా నుండెదను. (నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

(తరువాత విచారముతో రాజు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.)

ఉ. ప్రీతిని మాసి కచ్చి పృథివిం దయివిం గనమానసం బని
ర్యాతితదక్షిణం దలఁచి వ్యాకుల మయ్యెడు; నాకు నార్జనం
బాతని రాజ్యమందుఁ దగనంకుసఁ దజ్జ్ఞుల ధాత్రి నాని దై
పాతకహారియౌ శివనివాసముఁ జేరుదుఁ గాశికాపురిన్,

(చింతను నటించి నిట్టూర్పు విడిచి) అక్కటా! ఎంతకష్టమెంతకష్టము!

మ. అవశిష్టంబు త్రియంబు త్యాగమున కిమూలుం గుమారుండు మే
నవధిన్ లేదికఁ, గ్రోధి గాధిసుతుఁడ త్యాజ్యంబు సత్యంబు, భూ
దివిజస్వాపహృతంబు గాన విడనైతిం గాదయా! జీవ మే
మి వానర్పంగను బాలువాఁడు మది కేమేలన్ జశల్ శూన్యముల్.

(ముందు చూచి సంతోషముతో) ఓహోహో! ఇదిగో వారణాసి.
తల్లీ! వారణాసి! నమస్కరించుచున్నాను. (ఆలోచించి యాశ్చ
ర్యముతో)

చ. తపముల బ్రహ్మచర్యముల దాంతిశమానశనవ్రతంబులన్
ద్రుపితతముల్ వరింతు రెద సన్యసనంబుల బ్రహ్మనిష్ఠుల
ట్టిపరమతారకంబు శివుఁడే యుపదేశ మొసంగుఁ బ్రాణికిన్
వపువుఁ దొరంగుచో నిటఁ బునర్జననంబింక లేక యుండఁగన్.

చ. సడలనిచావుపుట్టువులసంకెల యూడును బ్రాణికిచ్చటన్;
మృడునికరంబునుండి పడమోర్ మును బ్రహ్మశిరంబు నీడ; ని
య్యెడ నవిముక్తమై యుభవుఁ డేనముఁ బాసి వసించు జాయతో
విడువఁడు దీని నెప్పుడును; వే ఱొక టింతటిక్షేత్ర మున్నదే?

నే నిందే యుపాయంబున మునిఋణంబునకుఁ బాయఁగలవాఁడ. (విచా
రముతో)

మ. ధనదుం గెల్చి గ్రహింతునో ధనము శ్రీత్యక్తంబు నా కేల గె
ల్చును వా యాచన జన్నిగట్లకది చేయన్ దీనతన్ క్షత్రియుల్

ధనమూలంబు బెహార మన్న దది పేదన్ సాగునే నాకు? నే
పఃకిం గాల ముపేక్షణీయ మది యార్వన్ దైవయోగంబునన్
అయ్యో! మందభాగ్యుఁడను నే నేమి చేయుదును? [ఆలోచించి సంతోషముతో] ఓహోహో! దొడ్డయుపాయము తోఁచినది. నే నిప్పుడు.

క. అమ్మకొని నన్ను నేన
త్యమ్మును బాలింతు శాశ్వతమ్ముగ; సదుపా
యమ్మన నది పోవమి ని
కృష్ణమ్ముగ లోకద్వయమ్ము గావమి గాదే?

[సావష్టంభముగా] కుఱ్ఱవాఁడు లోహితాస్యుఁడు వెనుకఁ జిక్కఁగా వాఁకొనుచుఁ బ్రతీక్షించుచు దీర్ఘాధ్వవిశ్రాంత యగు దేవి నన్ను నింకను గలసికొనలేదు. ఆమె రాకమున్నె నేను సత్వరముగాఁ బోయి న న్నొక తీర్చుకొనియెదను. [పైకిఁ జూచి] అబ్బో! అప్పుడే పొద్దు నెత్తిమీఁదికి వచ్చినదే.

ఉ. చండకరుండు కౌశికునిచందమునం దపియించుఁ దీండ్రమై;
మండెడుఁ దెర్వు నామనసుమాదిరి; దైవవశంబునం గటా
యెండను మాఁడిమాఁడి కృశియించిన దేవియుఁ బోలె భూమిరు
ట్షండము క్రిందికిం జనియె ఛాయయు నీయెడ మెల్లమెల్లగన్.

కాఁబట్టి యిప్పుడు గడువునకు — గాదు కాదు — హరిశ్చంద్రునకె, యవసాన మాసన్నమైనది. హా! మందభాగ్యుఁడను నేను నశించితినిగదా! [భూమిమీఁదఁ బడి తిరిగి లేచి దుఃఖముతో] ఓరి దురాత్మ! హరిశ్చంద్రఘాతక!

తే. గీ. మున్నుగా బ్రాహ్మణున కియ్యకొన్నయట్టి
దక్షిణను నీకె బ్రహ్మస్వదగుఁడవును

సత్యచలితుండ వగుచు నేఁడాయ కీవు
సురుఁగువాఁడవురా యోరిపరమనాస్తికుఁడ?

నే నిప్పు డంగడివీథికిం బోయి విక్రయమున నరించెదను. ఇంతను నమ్మహాముని వచ్చి యుండనోపును. [స్వగతముగా నడచి యేకాంతమున నున్నాఁడు]

[తరువాతఁ గోపముతో విశ్వామిత్రుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

విశ్వా—[తనలో]

చ. కరగత మైన విద్యలవిఘాతముచేతఁ బ్రవృద్ధమై నదీ
యురువ, శరుండు నా వినయాన్వితవృత్తి నిరుద్ధమౌను, లో
దరికొను నెండగట్టియలఁ దద్దయు మండుదవంబు. పైపయిం
గురిసెడు వానలం దడియుకోసను బోలె నను దహించెడుక్.

[కోపముతో] దురాత్మ! హరిశ్చంద్రపాతక!

ఉ. ఓరిమదాంధ! యొందనుక నుజ్జ్వలరాజ్యవిభూతికిం బలెం
దోరపు సత్యపుం బడకఁ దోడ్పడ పాసినవాఁడఁ గాఁగఁ గ
న్నార నినుం గనం బడయ, నంతనుకెన్ భవదీయదుర్నయో
దారత బగ్గుబగ్గన మదాగ్రహ మారుదురా దురాత్మకా.

(చూచి విస్మయముతో) ఏమా! యిదిగో దురాత్ముఁడు— పోనీ మహాత్ముఁడే—వీఁడు వచ్చినాఁడే. సమీపించెదను.

[అట్లుచేసి క్రోధముతోఁ బ్రకాశముగా] ఆప్పురా! యేమిది! మాదక్షిణాసువర్ణము లిప్పటికి నీయకున్నాఁడవు

రాజు—[సంభ్రమముతో] ఓహో! భగవానుఁడు కౌశికుఁడే. స్వామీ! యభివాదనము చేయుచున్నాఁడను.

విశ్వా—ఛీ! యనార్య! నీ నిష్ఫలము మమ్ము శుష్కప్రియములతో వంచింప నెంచుచున్నావురా?

రాజు—(చెవులు మూసికొని) స్వామీ! శాంతింపుఁడు శాంతింపుఁడు.

విశ్వా—(క్రోధము నభినయించుచు) ఛీఛీ! దురాత్మ! అలీకదాన సంభావనాప్రఖ్యాపితమిథ్యాపౌరుషప్రపంచ! ఉండుండు.

చ. నెలయును నిండకుండఁ గడువు నీ విడ వింకను మాదుదక్షిణల్
వలవని శుష్కపుష్పమధురవాక్యములతో నిటు డాయు చుందువో
పలుప! ప్రతిశ్రుతం బయినపైకము నీయమి నల్గి యిచ్చు ప్ర
జ్వలితకృశానుఘోరతరశాపము నీపయి నిప్పుడే పడున్.

(శాపజలమును గ్రహించుచున్నాఁడు)

రాజు—(సంభ్రమముతోఁ బాదములమీఁదఁబడి) స్వామీ! శాంతింపుఁడు శాంతింపుఁడు.

క. తాపసవర! మీదక్షిణఁ
బ్రాపింపర యేని ప్రొద్దు వడకుండంగన్
శాపార్హుఁడో యీమనుజుఁడు
వ్యాపాదార్హుండొ మీకు స్వాధీనుఁ డటన్.

కావునఁ బ్రసన్నుల రయి వణిగ్వీథిం బోవుదము రండు.

విశ్వా—(శాపజల ముపసంహరించి) కానీ, అక్కడకే పోయియుందము. ఇంతలో నేనును ద్వితీయస్నానము నిర్వర్తించుకొని వచ్చెదను.

(నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

రాజు—(నిర్వేదించుచుఁ దనలో)

క. పరిణామదారుణం బిహ
పరభయకారణము ఋణము ప్రాణుల కిన్నీ
పరికుపితధనికముఖముం
దరిసింపనినరుఁ డొకండె ధన్యుఁడు పుడమిన్.

(నడచి సంతోషముతో) ఓహో! యిదిగో! వణిగ్వీథి (శిరమునఁ దృణ ముంచుకొని ధైర్యముతో) ఓహో! సాధులారా!

క. ఒదవి యొకానొకయక్కఱ
యది దీఱుచునట్టి వేఱుపాయము లేకే
నిదె లక్షహేమములకుం
గొదుకక యీదేహ మమ్మకొనుచున్నాఁడన్.

ఆర్యులారా! కొనుండి నన్నుఁ గొనుండి. (ఆకాశమున) ఏమనియెదరు? ఎందు కీదారుణకర్మము నారంభించితి వందురా? నన్నిట్లు మీరేల నిర్బంధించెదరు? ఈజీవలోక మతివిచిత్రము గదా! (వేలకోటి కేగి "ఒదవియొకానొక" అనుపద్యమును చదివి యాకాశమున) ఏమనియెదరు? "నీశక్తియేమి? పని యేమి? జ్ఞాన మేమి?" యని యడుగుచున్నారా? (చిఱునవ్వుతో)

క. దేవర యేపని వెట్టినఁ
గావించెదువాఁడ నేను గాదనక మదిన్
సేవకునకు దొరయానతి
యావంతయు మీఱమియెకదా సుగుణ మగున్.

(ఆలకించి) ఏ మనుచున్నారు? నీవు వెల యెక్కుడుగాఁ జెప్పినాఁడవు కాఁబట్టి మఱి యొకబేరము చెప్పు మందురా? (ఖేదముతో) ఓ సాధులార! మేము క్షత్రియులము. మరలమరల బేరములు చెప్పుట యెఱుంగము. మీరు వెడలిపొండు. (వేలకోటి కేగి "ఒదవియొకానొక" అను పద్యమును చదువుచున్నాఁడు.)

(తెరలో) ఆర్యపుత్ర! ఆత్మంభరుండవు గాకుము. అట్లు నీతో సుఖంబునఁ బాలిదాననైన నన్ను మందభాగినిం జేసి నేఁడు సంవిభాగపరాఙ్ముఖుండ వగుట పాడి గాదు. నాథా! ప్రసన్నుండ వయి నన్నే యీకార్యమునకు నియోగింపుము. నీప్రణయ మిప్పుడు సయుక్తము నెప్పటిదేగదా!

రాజు—(వైలక్ష్యముతో) అయ్యో! దేవి వచ్చినదే, నాకోరిక నెఱవేఱినది కాదు.

(తరువాత బాలకానుగమ్యమాన యయి వైక్లబ్యము నటించుచు శైబ్య ప్రవేశించుచున్నది)

శైబ్య—(సకరుణముగా నార్యపుత్రేత్యాది పఠించుచు మెల్లగా నడచి) ఆర్యులారా! సమయదాసినిగా నన్నందలిసగమువెలకు విలుచ కొనుఁడు.

బాలకుఁడు—ఆర్యులారా! నన్నుఁ గూడ విలుచకొనుఁడు.

రాజు—(వేఁడినిట్టూర్పు పుచ్చి తనలో) అన్నా! యెంతకష్ట మెంత కష్టము!

మ. చతురంభోధిపరీతభూతలమహాసామ్రాజ్యమున్ వీడితిన్;
హితులం బాసితి నశ్రుదీనముఖులన్; నే నూఱడింపం బ్రజన్;
సతి పుత్రుం డిపుడమ్ముకోఁదమునిటుల్ సైరించి చూతుం గటా!
శతధా వ్రయ్యదు గుండె, ధాతయిది వజ్రంబున్ విన్ర్మించెనో.

శైబ్య—(బయలు లాలకించి) ఆర్యులారా! యేమనెదరు? సమయమేమనియా? పరపురుషపర్యుపాసనంబును, బరోచ్ఛిష్టభోజనంబును బరిహరించి మఱి యేకార్యమైనను జేయుదానను. అదియే నాదుసమయము. (మరలఁ జెవి యొగ్గి) ఏమనియెదరు? ఈసమయమున కొడంబడి నిన్నెవఁడు కొనునందురా? అట్లయినచో మీరనుగ్రహించి వెడలి పొండు. ఈజనముతో మీకేమిప్రయోజనము? ఎవ్వఁడేని దీనజనానుకంపి యగుభూపాలింపుఁడు సాధుశిఖామణి నన్నుఁ గొనఁగలఁడు.

(తరువాతనుపాధ్యాయుఁడును వటుఁడును బ్రవేశించుచున్నారు.)

ఉపా—వత్స! కౌండిన్య! నిజముగా నంగడివీథిని విక్రయింపఁ బడుచున్నదా?

వటు—గురువుగారితో నే నసత్యము మనవిచేయుదునా ?

ఉపా—అట్లయిన నక్కడకే పోవుదము.

వటు—చిత్తము. గురువరా ! ఇటువిచ్చేయుడు. డిటువిచ్చేయుఁడు.

ఉపా—(నడచి చూచి యాశ్చర్యముతో) ఓహో ! యంగడివీథి యెంతరమణీయముగా నున్నది!

మ. పసిఁడిన్ మేరుమహాద్రి యన్ మణులచే బాథోధివేలన్, నవా
బ్దసమానోన్నతసామశచ్ఛటల వింధ్యశ్రీ, విడంబించుచున్,
వసనోత్పల్లవ యామిను గల్పలతేవన్ బ్రాభృతాధారంబు ల
భిననూహంబున కిచ్చు విపణి బుద్ధిన్ లోబడున్ జేయుదే.

వటు—స్వామీ ! గురువర్య ! అదిగో నక్కడ గుంపుగా నెందఱో జనులు గనఁబడుచున్నారే అచ్చోట నదిలప్పక యుండునని నే నూహించుచున్నాను. (సమీపించి) అయ్యలారా! దారి దారి. ఓసరిల్లుఁ డోసరిల్లుఁడు.

ఉపా—ఓహో ? యేమి యీసమ్మర్దము !

శైబ్య—(వైక్లబ్యముతో)ఆర్యులారా ! సమయదాసినిగా నన్నందఱి నగము వెలకు విలుచుకొనుఁడు. (మరల నను చున్నది)

బాల—ఆర్యులారా ! నన్నును నన్నును.

ఉపా—(చూచియాశ్చర్యముతోఁ దనలో)ఏమి! యీమెయేగాదా? (ప్రకాశముగా) అమ్మా ! యేమి నీసమయము ?

శైబ్య—బ్రాహ్మణోత్తమ! పరపురుషపర్యాసనంబును, బరోచ్ఛిష్టభోజనంబును బరిహరించి మఱియేకార్య మయినను జేయుదానను.

బాల—సాధుబ్రాహ్మణా ! నన్నును నన్నును.

ఉపా—(హర్షముతో) నీసమయ మిది యనుకూలముగా నున్నది. ఈ

నియమము తోడనే నీవు మాయింట నివసింపుము. నాభార్య యగ్నిపరిచర్యాపరాధీనత్వమున గృహకృత్యనిర్వహణమునకుం జాల కున్నది. ఇదిగో! ధనంబుం బుచ్చుకొనుము.

శైబ్య—(సంతోషముతో) చిత్తము. భూసురోత్తమ! నే ననుగ్రహింపఁబడితిని.

ఉపా—(తడవుగఁ దేటిపాటఁజూచి విస్మయముతోఁ దనలో)

ఉ. మేలిమిసుంగు మూర్ధమున, మేని సుసాజపుసిగ్గు మోమునన్,
గాళులవేళ్ళఁ జూపుగుటి, పద్దుల మంథరభావ ముక్తులన్
జాలఁగఁగోమలత్వమును జాపియమ్మ మితభావ మిన్నియుం
బోలిచి చూడ నీమెయొఁగుఁబోఁడి కులీనగ నాకుఁ దోఁచెడున్.

(విచారముతోఁ దనలో) ఇట్టి యాకృతివిశేషమున కింతటిదురవస్థ రావలసినది కాదు. ఏమికారణమున నీమె కీదుర్దశ ప్రాప్తించినది చెపుమా? (ప్రకాశముగా) బోటీ! నీపెనిమిటి బ్రతికియున్నాఁడా?

శైబ్య—(తలతో సంజ్ఞ చేయుచున్నది.)

రాజు—(నిట్టూర్పు విడిచి తనలో) హా! యేమిబ్రతుకు! బ్రతికియున్న వానిభార్యకా యిట్టి యవస్థాంతరము?

ఉపా—ఇప్పు డతఁడు నీదగ్గఱ నున్నాఁడా?

శైబ్య—(కన్నీళ్ళతో రాజును జూచుచున్నది.)

ఉపా—(చూచి విస్మయముతో) ఇతఁ డీమెభర్తయా? (తడవుగఁ దేటి చూచి ఖేదముతోఁ దనలో)

శా. మూఁపుల్ గోపతిమూఁపురంబులు, భుజంబుల్ మత్తవేదండశుం
డాపీనాయతముల్, విశాల మురమున్, హా! లోకరక్షార్హ మీ
రూపం బేమి? కిరీటయోగ్యశిర మారోహించు చుండె తృణం
బాపాదింపఁడు వేని కేసెరగు వామారంభుఁడౌ ధాత తాన్?

(సమీపించి కన్నీళ్లతోఁ బ్రకాశముగా) ఓయిమహాత్మ! నీవు స్వదుఃఖమున నన్నుం బాలివానింగాఁ జేసికోఁ దగును. నీయీప్రయత్న మెందునిమిత్తమో నాకుఁ దెలియఁబఱుపుము.

రాజు—(ఆలోచించి వైక్లబ్యముతోఁ దనలో) ఈసాధుజనునివచన మన్యథాకరించుట యుక్తము గాదు. (ప్రకాశముగా) సాధువర్యా! విస్తరించి చెప్పుటకు దేశకాలము లనుకూలములు గావు. సంక్షేపించి వినిపించెదఁ జిత్తగింపుము. బ్రహ్మస్వపీడితుండ నయి నే నీప్రయత్నముఁ జేయుచున్నను. ఇఁక నన్నేమియుఁ జెప్పు మని నిర్బంధింపకుము.

ఉపా—అయ్యా! అట్లయిన నీకుఁ గావలసినధనము నేనిచ్చెదఁ బ్రతిగ్రహింపుము.

రాజు—(చెవులు మూసికొని) ఓహో సాధువర్య! నీ వన్నది ప్రథమవర్ణవృత్తి. మాబోఁటులకది నిషిద్ధముగదా! నీవు నన్నుఁ గనికరించితి వేని దానిని మూల్యసంబంధమున ననుగ్రహింపుము.

శైబ్య—(తొందరగా సమీపించి వినయముతో నంజలిపట్టి) ఆర్య! ఆర్య! ముందుగ బేర మాడిననన్ను నిరాకరించుట నీకుఁ దగదు. నేను నీపాలఁ బడితిని. నన్ననుగ్రహింపుము.

ఉపా—(కన్నీళ్లతో) ఓ సౌభాగ్యవతీ!

ఆ. వె. ఏను దెచ్చియున్న హేమంబు లరలక్ష,
యీధనంబు మీకు సిద్ధమగును;
యుక్తమెట్టు లట్టు లొనరింపఁగాఁ దగు
నరసికొని పరస్పరానుమతిని.

(సొమ్మునిచ్చుచున్నాఁడు.)

శైబ్య—(పుచ్చుకొని సంతోషముతో) అదృష్టవశమున నార్యపుత్రు

నీ ప్రతిజ్ఞాభర మిఁకఁ దగ్గినది. నే నిప్పుడు కృతార్థురాల నయితిని.

ఉపా—(తనలో) ఇప్పు డీదంపతుల దుఃఖము నేను జూచి సహింపఁ జాలను. (వెళ్ళఁబోవుచున్నాఁడు.)

శైబ్య—బ్రాహ్మణోత్తమా! ముహూర్తమాత్ర ముండుము. ఆర్యపుత్రునిమోము మొక్కమాఱు కన్నులనిండఁజూచుకొని వచ్చెదను.

ఉపా—ఇదిగో నీకొఱకిచ్చటనే యుండుదును. (నిష్క్రమించుచున్నాఁడు)

శైబ్య—(రాజుబట్టను పొమ్ముమూట గట్టి) ఆర్యపుత్ర! నన్నీ ద్విజవరునికి బానిసనుగా నను గుతింప వేఁడుచున్నాను.

రాజు—(దుఃఖముతో) దేవీ! దైవమే యనుమతించెను. (ఆకాశముఁ జూచుచు నిందాసహితముగాఁ దనలో) అయ్యో! హతవిధీ!

తే. గీ. పట్టమహిషిగఁ జేసిన పరమసాధ్వి
బానిసగఁ బంపు చుంటివి పరువియింటి
కకట! యిది మాళి నున్నమానికముఁ దీసి
పాదభూషణ మొనరించుభంగి కాదె?

(మఱియు జాలిగా) హా! యెంతకష్టము.

ఉ. ఆలరిదైవ మాపదల కగ్గము సేయుట మందబుద్ధినై
యాలిని జాలి నీకరణి నంగడికిం గొనితెచ్చి యమ్మఁగాఁ
జాల నిజాస్యయం బపయశంబును బొందె నటన్నకుందునన్
హేళియు నప్రమత్తి మలినీకృతవక్త్రుఁడు నయ్యెనయ్యయో

[ధైర్యము తెచ్చుకొని ప్రకాశముగా] ప్రియురాలా!

ఉ. సేవ లొనర్పు భక్తిని నశిష్యున కాద్విజవంశమౌళికిన్;
నీవు తదీయ జాయకును నెమ్మనిఁజేయు మహోపచారముల్;
పావని! కావునీయొడలఁ బ్రాణము లేమఱ కేదు మగ్నభర్తన్;
దైవము శాసనంబు నవతంసము సేయక తీఱు వచ్చునే?

శైబ్య—ఆర్యపుత్రా! దేవరయాంకేశమెట్టు లట్లు నడచుకొనియెదను
[వెళ్ళఁబోవుచు రాజును జూచి దుఃఖించుచున్నది]
వటు—రావమ్మా రావమ్మా! ఉపాధ్యాయులు దూరము వెళ్ళినారు.
శైబ్య—[అనునయముతో] నాయనా! ముహూర్తమాత్రము న
స్నమతింపుము. ఆర్యపుత్రుని మోము మొక్కమాఱు కన్నులార
జూచి వచ్చెదను,
రాజు—(దుఃఖించుచు) ప్రియురాలా! నీవుదుఃఖము మానుము. బ్రా
హ్మణోత్తముఁడున్నాఁడు గదా!
శైబ్య—(రాజును జూచుచు మెల్లగాఁ నడచుచున్నది)
బాల—బాబయ్యగారూ! అమ్మ యెక్కడకు వెళ్ళుచున్నది?
రాజు—(ఖేదముతో) నాయనా! యెక్కడ దాసిగావలసి యున్నదో
యక్కడకు.
బాల—ఓరీవడుగ! మాయమ్మ నెక్కడకుఁ దీసికొనిపోయెదవురా?
వటు—(క్రోపముతో) ఛీ! పోరా యావలికి గర్భదాస! (గెంటి క్రిం
దఁబడఁ ద్రోయుచున్నాఁడు)
బాల—(పెదవి విఱుపుతోఁ దల్లిదండ్రులఁ జూచుచున్నాఁడు)
ఇద్దఱు—(కన్నీళ్ళతో బిడ్డను జూచుచున్నారు.)
రాజు—అయ్యా! బ్రాహ్మణ! శైశవ మనపరాధముగదా! నీ వీ
లాగున వానిని ద్రోయవచ్చునా? (పిల్లవానిని లేవనెత్తి శిరము
మూర్కొని కౌఁగిలించుకొని దుఃఖముతో)

మ. అదరం గ్రోధవశంబునం బెదవి, యన్నా! యేలగన్గొంచునా
వదనం బేను దయావిహీనుఁడ మహాపాపుండ, నాకన్న శ్వా
పద మైనన్ గలుగంత మేలది దలంపన్ మానిసం గూనలన్
గదురం జేయును బెంటిచోట నయినం గ ధానురాగంబెగన్,

నాయనా ! నేను బరమచండాలుఁడను. నన్నేల యనుసరించెదవు ?

విూయమ్మతోడం బొమ్ము (దుఃఖించుచున్నాఁడు)

శైబ్య—ఆర్యపుత్రీ ! అదృష్టహీనురాల నగు నానిమిత్తము దుఃఖ పడుచు మహర్షి కార్యము నేమఱిమెదరు సుఁడీ. (పిల్లవానిని దీసి కొని నడచుచున్నది)

(తరువాత విశ్వామిత్రుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.)

విశ్వా—ఆ ! యేమిది ! మాదక్షిణానువర్ణము లిప్పటికిని ముట్టవ య్యెను !

రాజు—(విని సంభ్రమముతో సమీపించి) స్వామీ ! ఇప్పుడు సగమి చ్చెదఁ బుచ్చుకొనుఁడు.

విశ్వా—ఛీ. మూర్ఖ ! సగమే మొగముతో నిచ్చెద ననువాఁడవురా ? నీవు నిజముగా నియ్యఁ దలఁచుకొంటివా, ప్రతిశ్రుతమును నిశ్శే షముగా నిచ్చివేయుము.

(తెరలో)

క. ఏల తపం? బేలవ్రతం?
బేల బహుశ్రుతము గాల్పనే యిన్నియునీ
యీలీల హరిశ్చంద్రుని
జాలిం బెట్టెదవు నీవు సద్విప్రుఁడవే ?

విశ్వా—(విని క్రోధముతో) ఎవండ్రు రాపీంద్రు ? నన్నినీయాని గర్హించుచున్నారు. (పైకిఁజూచి) అహో ! ఏమీ ! విమానచారు లు విశ్వేదేవులా? (కోపమును జూపుచుఁ గమండలుజలంబున వా ర్చి శాపవారిం గయికొని)

ఛీ ! అనాత్మజ్ఞులారా ! ఓరీ క్షుద్రదక్షిణ్యపక్షపాతులారా !

క. కాఁగలదు మీకు జన్మం
బేగురకును క్షత్రియోని ; నిది గాకటుపై
నూఁగుం బ్రాయము వారిం
దాఁగెడిపును ద్విజుఁడు ద్రోణతనయుఁడు మిమ్మున్.

(మరలఁ బైకిఁ జూచి సంతోషముతో) ఓహోహో ? యిదిగో ! వీరు—

ఉ. మామకదృష్టిపాతభయమగ్నచలాచలఘంటికారవా
క్రామితనాకసంస్ఖలితరత్నవిమానమునుండి యొవ్వరుఁ
భూమిని బిట్టు గూలెదరు, జామ్మడికమ్ములు దాలుకో రథ
క్షామములందు; నూడిపడఁగర్ణవిభూషలు, గ్రిందుగాఁ దలల్!

రాజు—(పైకిఁ జూచి తనలో) ఓహోహో ! తపఃప్రభావము ; హరిశ్చంద్రుఁడు క్లేశమొందుట యుక్తమే గదా ! (ప్రకాశముగా) స్వామీ ? ఋషివర్య? మీర లన్యథా తలంపకుఁడు.

అ. వె. ధర్మపత్ని నమ్మ తనయుని నమ్మ కూ
ర్చినధనమ్ము దీఁ జేకొనుండు
మికనసొమ్ము గూడ మిగతిలోనఁ జేర్ప న
న్నంత్యజునకు నైన నమ్ముకొందు.

విశ్వా—(క్రోధముతో) ఆ ! కొంత యెందుకు ? అంతయు నిచ్చివేయుము.

రాజు—ఓ సాధులారా?

" క. ఒడవి యొకానొక యక్క ఱ
యది దీఱుచు నట్టివేఱుపాయము లే కే
నిదె లక్షహేమములకుం
గొదుకక యీ దేహ మమ్ముకొనుచున్నాఁడన్."

(అనుపద్యము మరలఁ జదువుచున్నాఁడు.)

(తరువాతఁ జండాలవేషముతో సానుచరుండగు ధర్ముఁడు ప్రవేశించు

నాఁడు.)

ధర్మ—(తనలో)

చ. భువనములం దిరంబుగను బ్రోచెడువాఁడను నేను; నన్నుఁ ద
ద్భావనయుతంబుగా నెపుడుఁ బ్రోచెడు నట్టిది సత్య మందుచేఁ
గువలయనాథుసత్యమును గొండొకశోధనముం బొనర్ప ని
చ్చవొడమి గాదె యీయధమజాతి పరిగ్రహణం బొనర్చితిన్.

(తడవుగ నాలోచించి యాశ్చర్యముతో) ఆహా! నేను నావివ్యదృష్టి
నెంత వెదకినను రాజర్షి యగు హరిశ్చంద్రునికి సమానుఁడు గాన
బడ కున్నాఁడు! కానీ నే నతని యొద్దకే పోయెదను. (నడచి ప్ర
కాశముగా) ఓకీ వేపిగాఁడ; వరాలజాలెము తీసికొని వచ్చినాఁడ
వటోయి.

అనుచరుఁడు—ఓరి పెద్దా? నీ కిప్పుడు వరాలజాలె మెందుకురా. కల్లు
గాని తాగెదవటోయి?

ధర్మ—అరే; నీ కెందుకురా నాతాగుడుజోలి?

రాజు—("క. ఒదవి యొకానొక యక్క—అ" అను పద్యమును
"ఆ. వె. ఏను దెచ్చియున్న హేమంబు లరలక్ష" తృ-అం22 వపద్య
మును జదివి, యంతటఁ జూచి ఖేదముతో)

అయ్యో? నే నెంత మందభాగ్యుఁడను? నన్నుఁ గొనుటకు నెవ్వరును
జేర కున్నారు? హా? చచ్చితిఁ గదా? (మూర్ఛిల్లి పడుచున్నాఁడు)

ధర్మ—(విని చూచి తనలో) ఏ మిది? యీమహాసత్వుఁడు మూర్ఛి
ల్లినాఁడు? కానీ. ఇట్లు చేసెదను. (సంభ్రమముతో సమీపించి ప్ర
కాశముగా) ఓకీ! లేరా. నేనే నిన్ను కొనువాఁడను. ఇదిగో నీకుఁ
గావలసినసొమ్ము పుచ్చుకోరా.

రాజు—(హర్షముతో లేచి) ఓ సాధూ? ఇటు తీసికొని రా. (చూచి విషాదముతో) భద్రి? నీవే నన్నుఁ గొనియెదవా?

ధర్మ—ఆ? నేను నిన్నుఁ గొనియెదను.

రాజు—అలాగైన నీ వెవ్వఁడవో చెప్పు.

ధర్మ—తే. గీ. ఒలికిమిట్టల కన్నింటి కొడయఁడనుర;
నమ్మకపువాఁడర తలార్లనాయఁకులకుఁ;
దలలు నఱికెడుమఁకిపెత్తనము నాది;
పెద్దమాలను వినురోరి వీరుపడితి.

రాజు—(తొందరగాఁ దొలఁగి కౌశికునిపాదములమీఁదఁ బడి) భగవానుఁడా? అనుగ్రహింపుము.

క. మునినాయక నీకే సే
వనముం బొనరించి ఋణముఁ బాసెద నకటా!
వినినది కనినది గా దీ
చెనంటిచండాలపాదసేవ మహాత్మా.

విశ్వా—ఛీ? మూర్ఖ? తపస్వులు స్వయందాసులు గారా? నీవు దాసుఁడ వయి మా కేమి చేసెదవు?

రాజు—(అనునయముతో) స్వామీ! తమయాజ్ఞచొప్పుననే ప్రవర్తించెదను.

విశ్వా—వినుండు వినుండు విశ్వేదేవులు. (హరిశ్చంద్రునితో) నే నాజ్ఞాపించినట్లు నీవు చేసెదవా?

రాజు—తప్పక చేసెదను స్వామీ.

విశ్వా—అలాగైనపక్షమున నీవు వీని కే యమ్ముడు వోయి తక్షణము మహాదక్షిణాసువర్ణము లిచ్చి వేయుము.

రాజు—(చింతతోఁ దనలో) అయ్యో! యేమి చేయుదును? (ప్రకా

శముగా) స్వామీ ! చిత్తము. (చండాలుని సమీపించి(ఓ పెద్ద మాల ? నీవు రూఢిగా నన్ను(గొనెనుపక్షమున నొక్కసమయ మును మాత్రము చేయవలయును.

ధర్మ—సరే. ఏమి సమ్మయ ?

రాజు—విను.

ఆ. వె. తిరిప మెత్తి తినుచు(దెసవు(బేలికలను
గట్టుకొనుచు నెడము గల్గ నుండి
సామి ముదల బెట్టు సకలకార్యములను
గొంకు లేక సలిపి కొలుచు వాడ.

ధర్మ—మంచిది. నే నీసమ్మకము నొప్పుకొన్నాను. సొన్నా లెత్తుకో.
(సొమ్ముకుమ్మరించి దూరముగా(దొల(గుచున్నాడు)

రాజు—(పుచ్చుకొని సంతోషముతో)

క. మునిచేత(దిట్టువడక
ష్పను దీఱిచి సత్యవాక్యమునకుం బెడ(బా
యని వాడ నయిననాకీ
సమయముచండాలసేవ శ్లాఘ్యము గాదే.

(విశ్వామిత్రుని(గూర్చి సానునయముగా) స్వామీ ? కౌశికమునీంద్ర! మీ రీధన మశేషము పరిగ్రహింపు(డు.

విశ్వా—ఇచ్చెదవా ?

రాజు—పుచ్చుకొండి స్వామీ ?

విశ్వా—(పుచ్చుకొని తనలో) ఇంక నిర్బంధ మెందుకు ? కానీ పో నుయెద. (సిగ్గుతో నట్లు చేయుచున్నా(డు.)

రాజు—(వినయముతో దోసిలి పట్టి) స్వామీ ? కాలవిలంబనముచే(గావించిన నాయపరాధమును క్షమింపు(డని వేడుకొనుచున్నాను.

విశ్వా—క్షమించితిని. (నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

రాజు—(చండాలునిఁజేరి) ఓ పెద్దమాల! (అని యర్ధోక్తిని నోరుమూసికొని) ఏలికా! సేవకునకుఁ జేయవలసినపని యాజ్ఞాపింపుము.

ధర్మ—(సంతోషముతోఁ దనలో) ఆ! నీ వీవఱకు, గననిదియు విననిదియు నైనపని నీ కాజ్ఞాపించెద నుండు. (ప్రకాశముగా) ఓరీ? నీవు దక్షిణపుఁగాటికిం బోయి యక్కడఁ బీనుంగులమీఁది గుడ్డలను దీయుచు రేయుం బవలు మేలుకొనవలసినది. ఇదిగో నే నింటికిఁ బోవుచున్నాను.

రాజు—దేవర చిత్తము (అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు.)

—* గద్య. *—

ఇది శ్రీపరమేశ్వరవరప్రసాదలబ్ధ సరసకవితాధురంధర వడ్డాది
సాధువంశక్షీర నీరాకర రాకాసుధాకర రాచన్నామాత్య
పౌత్ర హారితసగోత్ర పవిత్రగుణకదంబలక్ష్మా
ంబాగర్భశుక్తిముక్తాఫల సూరపరాజపు
త్రానతనూభవ విబుధవిధేయ
సుబ్బరాయనామధేయాం
ద్రీకృతంబగు చండకౌశి
కనాటకమునందు
తృతీయాంకము.

చండకౌశికనాటకము

చతుర్థాంకము.

(తరువాతఁ జండాలు రిద్దఱు వెంబడింపఁగా విచారముతో రాజుప్ర వేశించుచున్నాఁడు.)

చండా—ఓసరిల్లుండి బాబులారా? ఓసరిల్లుండి. మీ రంద రిక్కడ నేమి సూడ మూఁగినారు. వీనిని మేము తల గొట్టుటకుఁ దీసికొని పోము. (బయలాలోకించి) బాబు లేమనుచున్నారు? వీఁ డెవ్వఁడు? ఎక్కడకుఁ గొనిపోయెద రందురా? వినుండి బాబులార! ఈని కుమేవ మాపబు వయిన పెద్దమాలవద్ద నొద్దెసొమ్ము పుచ్చుకొని కానిసతనమునకుఁ గుదిరినాఁడు. అందుచేత వీని నిప్పుడు దక్షిణపుటాలికిమిట్టకుఁ గావలి పెట్ట నెట్టుకొని పోవుచున్నాము.

రాజు—(నిట్టూర్పు పుచ్చి తనలో) అన్నన్నా! ఎంతకష్టము! ఉత్తరోత్తరదారుణంబగు మద్వ్యసనపరంపరాపాతమునకు మేర లేకున్నది!

ఆ. వె. శ్వపచునొద్ద నాకు బానిసం బిప్పుడు.
వసతి ఘోరమైన వల్లకాడు,
పని శవాల మీఁదిపాఁతలు గొనుట, హా!
విధి క్షమింపఁ డిట్టివెతల నైన.

(శోకముతో) ఒక్కదుఃఖము పెక్కుదుఃఖములచేఁ జక్కఁబడు నందు

రిది నిక్కమే గదా ! దక్షిణాప్రాయశ్చిత్తమున నిప్పు డెన్నిదుఃఖ
ములు చుట్టుకొన్నవి.

(దుఃఖము నటించుచు)

సీ. నేనె చుట్టము నాటచే నిప్పు డనద లా
  పరిజనంగూర్చి విచారపడుదు నొకొ
యధికవాత్సల్య పూర్ణు లైన మాతృబం
  ధువులఁగూరిచి యలందురుదు నొకొ
దేశ మాలి మిక్కిలి దీనభావము గాంచు
  సేవకాళిగుఱించి చింతిలుదునొ
పాలునింటను దాసిపనులు సల్పెడుప్రాణ
  వల్లభగుఱించి వందురుదునో
యకట ! నిసు వైనముద్దుఁగుఱ్ఱకు వగతునో
యధమచండాలదాసత కలమరుదునో
యన్నిదుఃఖంబులకు మూలమైననాదు
పాపజీవితమున కార్తిపా లగుదునో.

(స్మృతి నభినయించు ఖేదనతో)

మ. ప్రకటాత్యుగ్రతపోనిధానుఁడు దురారాధ్యుండు నాగాధిపు
త్రికున నీఁగెదనాఁ డటుల్ వటుఁడు ప్రోరా గర్భదాసా యటం
చకటా ! త్రోసినఁ దెల్పి యేడ్చుసుతునాస్యంబేను గన్గొంటిఁ బె
ద్దకఠోరవ్రణమట్లు సల్పెడుఁ దదంతశ్శల్య మెల్లప్పుడున్.

చండా—(ఓసరిల్లుండి యిత్యాది మరల ననుచున్నాడు.

రాజు—(ఆలోచించి ఖేదముతోఁ దనలో) ఆస్వప్న మన్నది యెం
త వేధించుచున్నది!

చ. పద మని యొక్క వంక గురుభక్తిని శిష్యుఁడు వేగిరింపఁగాఁ
బదహాతిఁ దె్రళ్ళి యొక్కెడను బాలుఁ డేడ్చుచుఁ గొంగులాగఁగా
నదిమినకొద్దిఁ బెల్లుబుకునశ్రులు దారలఁ గప్పఁ గూరిరున్
వదలఁ బీదచూపు, బలవంతము కాంత మరల్చి నెట్టకే.

(వైక్లబ్యముతో) హా! దేవి!

ఆ. వె. తరణిగోత్రమునకుఁ దగినతోడల వైన
సదమలేందువంశజాత వైన
నాతి! భూతిరాశి నేత్రియాహుతి వడ్డ
లీల నేల నాకు నాల వైతి?

అయ్యో! రాజపుత్రి!

ఉ. పూవులతోఁటలోపలను బూచినక్రొవ్విరవాజులం గటా!
సేవలమూఁ రచించుచును నీవు గడుఁ మిసిమింతురాల వౌ
దేవగ నాచరింతో యిపు డెప్పుడుఁ జేసి యెఱుంగనట్టిదుః
ఖావహదాసికాసముద దూర్వాకఠోర నికృష్టకర్మముల్.

చండా—అరే! దక్కినవుమసన మిక్కడ దగ్గఱనే యున్నది. దబ్బ
దబ్బన రారా.

రాజు—(చూచి ధీరముగా) జీహూ! మహాశ్మశానమా యిది!

ఉ. మండఁ సంచయంబు పలుమాఱు ఊనరించి దిశిన్ విదూరమం
దుండి యుదంచితాగ్రముల నొప్పెడుతోఁకల నిశ్చలంబులౌ
చుండు వెడందపక్షులు నూఁకున గ్రద్దలు వ్రాలుఁ బీనుఁగుం
గండలయూస నూరుముఖగహ్వరలోలల నిండఁ జంచువుల్.

మఱియు నిదిగో!

సీ. బారసాఁచిన చెట్టువలతోడ నిడుపాటి
మొడలను నిక్కించి నడుచునవియు

నిసుఁగుఁబీనుఁగుల నెత్తిఁగాళ్ళతోఁ ద్రొక్కి
ప్రేవులు ముక్కులఁ బెఱుకునవియు
డొక్కలమఱుగుళ్ళనుగ్గు బొటిక మెక్కి
మ్రోలమ్రోఁకులమీఁద మూఁగునవియు
నీల వట్టినయట్టులెలుఁగొప్ప నెఱచికై
మొగసితన్నుచుఁ గలహించునవియుఁ
గోర్కు లిగురొత్తఁ బెంటులఁ గూడినవియు
దూఁకుచును గాకిమూఁకలఁ దోలునవియు
నగుచుఁ బితరులసామిబంట్లనఁగ నెందు
గుములుగుములయి రాపులుంగులు చెలఁగు.

(తెరలోపలఁ గలకలము) అహో! ఈశ్మశాన మెంత బీభత్సరౌద్ర
ముగా నున్నది!

మ. అవె వ్యాపించు నమంగళోగ్రపటహవ్యాడంబరారావముల్
శివలంతఃప్రతిశబ్దభృచ్ఛ్వకటుస్వీయోరుఫేత్కారలై ;
తవులం గాటపు వెట్ట, పెట్లు శవమూర్ధశ్రేణిమస్తిష్కముల్
స్రవియింపన్, వెలుఁగుం జితాగ్నులివె నిశ్చాంచల్యభుగ్జ్వాలలన్

(ముందు చూచి సశ్లాఘముగా) ఓహో? ఇట నిది బీభత్సమే యయి
నను మిగుల స్పృహణీయముగా నున్నది. ఓశ్మశానమా? సర్వస్వగ్రా
హులయి ప్రీతినెఱపు శ్వాపదగణంబులచే యథేష్టోపభుజ్యమానం
బవయ్యెదవుఁ నీవెంతధన్యమవు ?

చ. కరటము కాళ్ళూని తలఁ, గన్నులమూఁతను విప్పు ముక్కుతోఁ
బెరిమను నక్క సృక్స్రవనవేల్లితనాల్కకొనం గ్రసించుఁ గు
ర్కురమునను బీఁకశేష మట గొయ్యనరించును గ్రద్దబొజ్జమున్;
జరుపు యథేష్టచేష్ట లిటు శ్వాపదముల్ కుణపంబ! నీయెడన్.

చ. అదె నడు మాయదే యురము
నయ్యదెమో మవె కన్నులుం బాపల్
గద ? సకలంబు నేత్రము, వస
గండలు, నెమ్ములు, లాలలై యదే
ధ్యదశకు వచ్చె; భీరుభయ
దంబును, బాశ్రితమహాత్రిపాస్పదం
బిది; విషయాభిలాష వెడఁ
గిం దొనరించు వృథాభిమానముల్.

చండా—ఒకఁడు—(ముందుచూచి) అరే ? యీ పెద్దమ్రానితోఁ బిలో నున్నయమ్మవారికిఁ జండికమ్మకుఁ జాగిలఁబడుదు రా.

మఱియొకఁడు—అట్లే చేయుదము రా.

ఇద్దఱు—(చాఁగిల్లి)

తే. గీ. చండుతల నగ్గునూచఁబు సలిపినమ్మ
దున్నరాకాసిపోటులు దిన్నతల్లి
కయిని ముమ్మొనవాలు, పై గవురుఁదోలు
జానఁరుకొమ్మ మమ్మేలు చండికమ్మ.

రాజు—(అంతటఁ జూచి విస్మయముతో) ఓహో ! యేమి ! కాత్యాయనీబీభత్సప్రచారప్రియత్వము !

మ. వృతగోకాస రకంధరాలులితముల్ వ్రేలాడు నిర్మాల్యసం
గముల్ కర్ణకఠోరటంకృతిపటుల్ ఘంటల్ ; కృతానూనశో
ణితపంచాంగుళిచిహ్న సంకలితముల్ దేపీఠరుస్తంభముల్
సతతం బొక్కయి వేసరగ్గబలికాంతుల్ ధ్వాంక్షముల్ కూసెడున్

(నమస్కరించి యంజలి పట్టి)

శ్లో. భగవతి! చండి! ప్రేతే
ప్రేతవిమాన ప్రియే! లసత్ప్రేతే
ప్రేతాస్థిరౌద్రరూపే
ప్రేతాశిని! భైరవి! నమస్తే

(తెరలో పెలఁగలకలము)

రాజు — (ఆలకించి) అహో! శివసావసానసూచకంబులయి నానా దిగంతములనుండి స్వస్వనీడపర్యుత్సుకతం బయలు వెడలిన శకున కులముల కలకలం బూయిది? (పడమరను జూచి) ఆహా! యెవ్వనికిఁ గాని దైవపరిపాటి దాఁట రానిది గదా?

తే. గీ. అకట! గగనాంగణప్రదీపకుండు, తరళ
కాలభుజగఫణామణి, క్షణవిడంబి
తౌర్వసర్వాశివిగ్రహుం డదిగొ విధుఁడు
డై యహర్పతి గూలెను నంబురాశి.

(అంతటఁ జూచి విస్మయముతో)

ఉ. క్రాలెడుసంధ్య వధ్యసతి, రాగమసృక్ఛవి, మందరశ్మియా
హేళిపరిశ్రాంత హేతిచితి, యుర్లురుఘూకముఖుల్ నరాస్థులు
బాలసముద్రవుని స్మశిఖి మానిసిపుఱ్ఱియు గాఁగఁ గాలకా
పాలికలీలకుఁ భువనపాళి ఘోసంగె సహో శ్మశానమై.

చండా — (చూచి) అరే! —

ఆ. వె. తలలు బునకు పట్టు దలకొట్టఁ బడువాని
యట్టు పొద్దు గ్రుంకు గట్టు నేరఁ
గొంగవాలు లూరి గోసంగు లట్టులు
చిమ్మచీకటులను గ్రిమ్మకొనియె.

రాజు — (అంతటం జూచి ధైర్యముతో) ఆహా! యీశ్మశానభూజాతి లిప్పు డెంతగంభీరభీషణంబులయి నూపట్టుచున్నవి!

ఉ. కొమ్మలదాఁకఁ బై కెగసి కూఁకలు గుండెలు గొల్పఁ గోటరా
స్యమ్ముల; తెక్కలార్చుకొనుచొదలఁ గూయుచు వ్రాలు గృధ్రముల్
రెమ్మలఁ గ్రిక్కిఱిసి పడు వ్రేలుశవమ్ములు గాలుగొట్ట, రా
ద్రిమ్ముగ నోరమాంటలడరన్ నరియూడు వింగడ్చె ఫేత్కృతుల్

చండా—ఒకఁడు—(జనాంతికముగా) అరే! యెన్నెన్నో దినుస్సుల దయ్యాలకీదక్కినపువలికిమిట్ట యాటపట్టు. కాఁబట్టి మన మిక్కడ నుండి పెందలాడే జూఁటుదమురా.

మఱియొకఁడు—(జనాంతికముగా) ఆలాగే చేయుదము రా.

ఇద్దఱు—(ప్రకాశముగా) ఓరీ! పెద్దమూలముదలఁ దలఁ దాల్చి రే యింబగలు నీ వేమఱిల్లక యీవల్లకాడు కాముక యుండ వలయుఁ జుమీ.

రాజు—(సంతోషముతో) మహాప్రసాదము. స్వామి యాన తిచ్చిన ట్లే చేసెదను.

(తెరలోపలఁ గలకలము)

చండా—(భయముతో) ఓయమ్మో! రేయింటి గోలకోల లప్పుడే యుప్పతిల్లుచున్నవి. అరే! మనము వేళంబ యూడనిఁ బోదుదము రా. (నిష్క్రమించుచున్నారు.)

రాజు—(ధైర్యముతో నడచి చూచి) ఓహో! యేమి! యీరాకాసి మూఁకల బీభత్సాకారము!

ఉ. ఇంకినపాముసూతులకు నీడ కుకమ్మల, బుఱ్ఱలు కుక్కలన్
వంకరపండ్లఁ, గూరిరవదంబుల, బీజవరాలపిక్కలన్,
గొంకరగొగ్గినీళ్లఁ గుటకోటరనిమ్నతరోదరంబులన్
సంకలితంబులై మొఱఁగు సంకుభంగిఁ గాణవచ్చెటల్

(సకౌతుకముగాఁ జూచి) ఓహోహో! యీపిశాచనిచయముల క్రీడా కలహాకోశల మేమి సొంపుగా నున్నది!

ఉ. త్రాగెను నొక్కఁ డొక్కరుఁగు కరంబున నెత్తుటి కోరలాగి; యూ
తాగ్రగుఁ గోర జానురువికం బెగనాకు మజ్జొంపు; గాత్ర భూ
భాగమునందుఁ జేరినది స్వాదన మొనర్చు నొకండు; దావక
లాగతి దీర్ఘ రక్త కుటిలంబగు జిహ్వక లొట్టవేయుచున్

(కౌతుకమునఁ జూచి చిఱునవ్వుతో) ఔరా! మోటవాండ్రి పరిహా
సమువలె నీ రాకాసుల కేళీవిలాస చతురసాంతరము బాగుమున్నది

చ. మృదుమధురాంగచేష్టల రహించెడుసంగమభంగు లేద? దీ
ర్ఘ దశనఘట్టజాగ్ని కణకాండము లొండొరులం బనంబు లం
త్యదివపతన్మహోల్కలత తమ్ముల లీనమిథఃకటాక్షముల్
ప్రిదళసురోష్టిపంజరనవంబు లివేత గృధ్రోపగూహముల్ ?

(ఏవపడుచుఁ జూచి) చీ యిది యత్యంతబీభత్సముగా నున్నది.

చ. పెనుసొదఁ జుంయుమం యనెడు
పీనుఁగుఁబుత్తియఁ దీసి సోగయు
మ్మున, బ్రెళరూపుల స్ఫురిత
ఫూత్కృతి సుప్తాని యూఁది ప్రేత మా
యని నవ పెద్దనోద్రేకపి,
యాంకట ప్రమింగి సుటుకుక్కనం, బొల్లు
క్కన వెడలంగఁ గ్రక్కెడును
గొంతుక లోనది చుట్టుకు ట్టనన్

(స్మృతినభినయించి) ఓహో? వీరిని జూచెదు వేడుక యిఁకఁ జాలును.
నేనేమట సామియాదేశమున నుండి శ్మశానము దంకటఁ బరి
భ్రమించెదను. (తిరిగి చూపు నభినయించి) ఓహో! యేమి యీ
యీశ్వరిగంభీరభావము!

ఉ. క్రమ్మెను జిమ్మచీకటి, జగమ్ము బిలంబుగ దివ్యభాగమూ
న్యామ్మగ, మిణ్ణుపల్లముల సంఘముల దాటిరి. దృష్టిపాతముల్

పచ్చన్నగ, లాఁతివర్ణములు నష్టముగా, దీర్ఘకజ్జలాగమి
శ్రీ మొక్కనీలిమంబె పరితస్స్ఫురితంబుగ నద్వితీయ మై

కానీ బిగ్గఱగాఁ బలుకరించెదను. ఓరీ! యెవ రక్కడ? ఇదిగో! నేను గాటికాపరిని. యీకెల్లరకు నాయకుఁడను. నాయానతి నాలకింపుఁడు.

క. పడయక నాయాదేశం
బిడకయు మృతకంబలంబు నెవ్వరుగానీ
న్నడపంగ రాదు మనసునఁ
గడఁ గావింపంగ వలయుకర్జము లెవియున్

వినుఁడు నేఁడు మొదలుగా—

చ. వలె శిరసావహింప నది వల్లెయటంచు నప్రిపత్తు లై
చులుకగ సామిశాసనముఁ జూచుట కేను సహించువాఁడఁ గా
నలజలజాసనేంద్రముఖదిక్పతులైనను గైన నొండుమా
టలు గలవానికిం బ్రతిభటమ్ము మదీయభుజ మ్మగుం జుమీ.

ఏమిది? ఎవ్వడును మాట లాడఁడు! పోనీ. మఱియొకచోట గేక వేసెదను. (నడచి) ఓహో! యెవరక్కడ (తెరలో) ఇదిగో నోయి నేను.

రాజు—(ధైర్యముతో) ఓహో! ఏమీ యాప్రత్యుక్తి! కానీ మాటనవ్వడిని బట్టి వెళ్ళి వాఁ డెవ్వఁడో నిపుణముగా నరసెదను. (నడచి తెరవంకఁ జూచి విస్మయముతో) అహాహా! యితఁ డెవఁడు?

తే. గీ. బూదె మైఁ బూసి ఖట్వాంగమును ధరించి,
కాంతములు సుజ్వలంబులుగా నర్గాస్థి

భూషలు, కపాలపాణి యై పోలుచు; నరక
రంకమాళి సాక్షాద్భూతరాట్టో యితఁడు.

(తరువాతఁ గాపాలికవేషుఁడు ధర్ముఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.)

ధర్మ.—ఇదిగో నోయి సేన.

అడుగక చేకుఱుబికిరము
గుడుచుచుఁ నింద్రియచయంబు గుదియించి వెసన్
గడచి భవ మనుశ్మశానము
కడు బీభత్స మగునట్టికాటఁ జరింతున్.

(ఆలోచించి) భగవానుఁడు రుద్రుఁడు మహావ్రతము నాచరించె నన్న నది యామునకుఁ బోలును. కాపాచారుల కిది యత్యంతము ప్రకర్షము గదా! అయినను—

క. విమలతపోద్వైతము సుల
భము, భైక్ష్యాద్వైతము సులభంబు, క్రియాద్వై
తము సులభం బాత్మాద్వై
తము మాత్రము దుర్లభంబు తలపోయంగన్,

(అంతటఁ జూచి సాశంకముగాఁ దనలో)

ఉ. భువనములం దిరంబుగను బ్రోచెడువాఁడను నేను, నన్నుఁ ద
ద్భువనయుతంబుగా నెపుడుఁ బ్రోచెడునట్టిది సత్య మందుచేఁ
గువలయనాథునత్యమును గొండొక శోధనముం బొనర్పఁ ని
చ్చ వొడమి తయీకృష్టతమజాప్రపరిగ్రహణం బొనర్చితిన్,

(ఆలోచించి యాశ్చర్యముతోఁ దనలో) ఔరా! యెంత లేసిదుఃఖములు సంప్రాప్తములగుచున్నను వగ నన్నదిగాఁ రాని యీరాజర్షిచరిత్ర మాశ్చర్యజనక మగుచున్నది. మహాత్ముల కిదిప్రకృతియే గదా!

చ. అరయఁగ దుఃఖ మంచు సుఖ మంచును నేర్పడి యున్న దేది? యు
ర్వర సుఖదుఃఖపు వ్యతికరంబు ఘటిల్లు వివేకహీనతన్
బరమ మగున్ మహాపురుషభావ మనిర్వచనీయ మేది మే
దురసుఖమున్ సుఖంబుగను దుఃఖము దుఃఖముగా గణింపదో.

కాని వారియొద్దకే పోయెదను. (కడచి చూచి సశ్లాఘముగా) అహో యిదిగో నామహాత్ముఁ డిక్కడనే యున్నాఁడు. సమీపించెదను. (అట్లుచేసి) ఓయిరాజా? సిద్ధిబాజనంబవు గమ్ము.

రాజు—మహావ్రతచారు లగునైష్ఠికులకు మీకు స్వాగతము.

కాపా—రాజా! మే మర్థుల మయి నీయొద్దకు వచ్చితిమి.

రాజు—(లజ్జపడుచున్నాఁడు)

కాపా—రాజా! నీవు బిడియపడకుము. మేము యోగచక్షులము గదా! మాకు నీవృత్తాంత మంతయు గోచరించినది. ఇట్టియవస్థ యందున్నను మాసమీహిత మొసంగుటయందు నీవు దరిద్రుఁడవు గావు.

తే. గీ. పరులయుపకారమునకు వెబంగి నయినఁ
గాకమానరు బుధులు నిక్కంబు చూడు
కుహువునందును జంద్రుఁడు బహుతరము గ
సంతసిలఁ జేయఁడే వనస్పతిచయంబు.

కావున సావధానుఁడ వయి యవధరింపుము.

రాజు—ఇదిగో సవహితుఁడ నయి యున్నాను.

కాపా—ఉ. వాఁడిలుమహత్త్వముల్ గలుగువజ్రరసాయనపాదలేపబే
తాళుకు ధాతువాదమును దద్గుటి కాంజనదైత్యకామినీ
జాలవిధానముల్ గయివసంబులు నాకవి యంతరాయపుం
జేలములం దిరస్కృతిని జెందనిచందము మందలింపుమీ.

రాజా నీవు విఘ్నములు రాకుండ నాజ్ఞాపింప వలయు.

రాజు—అయ్యా! సాధక! యీశరీర మస్వాధీన మని యోగబలంబున నీ వెఱింగిన వాఁడవే గదా! కాఁబట్టి స్వాన్యర్థావరోధంబుగాఁ బ్రయత్నించెదను.

కాపా—ఓరాజా! యిందు స్వామ్యర్థవిరోధ మేమి యున్నది? భగవదాజ్ఞామాత్రమున ననే మాకు సమీహితంబు చేకూఱఁ గలదు. ఇదిగోఁ జూడు మీదాపుననే సిద్ధరసంబు మహానిధాన మొకటి యున్నది. తదర్థము మేము కృషిచేయువారము. నీ విక్కడనే యుండి విఘ్నప్రత్యూహ విషయంబున సావధానుండవు గమ్ము (నిష్క్రమించుచున్నాఁడు)

రాజు—(ధైర్యముతో నంతటఁ దిరిగి) విఘ్నములారా! తలఁగుఁడు తలఁగుఁడు. సర్వథా మీప్రసరణంబు ప్రతిహతంబు గావలయు

(తెరలో) మహాప్రసాదము మహాప్రసాదము.

క. ఓరాజ? నీకు వివృత
ద్వారంబులు శ్రీయములు, స్వయంవరలు మహో
దారలు విద్యలు, సిద్ధులు
స్వైరాగత లెవఁడు మీఱుఁ ద్వచ్ఛాసనముల్.

రాజు—ఏమినాయదృష్టము? నామాటకు విఘ్నంబు లనుమతించినవి. నాకిది మహానందము.

(తరువాత విమానచారిణులు విద్యలు ప్రవేశించుచున్నారు)

విద్య—(శీఘ్రముగా సమీపించి) రాజా (హరిశ్చంద్ర) భాగ్యమున వర్ధిల్లుచున్నావు.

ఆ. వె. ఎందుకొఱకు నిన్ను ఋషివర్యుఁ డాగాధి
పట్టి బిట్టు గినిసి బాధపెట్టె

నట్టివిద్యలము త్వదాపదలకు మూల
మూలము వచ్చినార మేఘుచరిత.

రాజు—(చూచి యాశ్చర్యముతోఁ దనలో) ఓహో! యేమీ? యీపూజ్యురాండ్రు విద్యలా? త్రిలోకవిజయిను లగు విద్యలారా! మీకు నమస్కారము.

విద్య—రాజా! మేము నీవారల మయినారము. మమ్ము నాజ్ఞాపింపుము.

రాజు—తల్లులారా? మీరు నన్నుఁ గ్రాహ్యునిఁగాఁ దలంచితిరేని మిమ్మొక్కఁడు వేఁడుకొనెదను. దయచేసి భగవానుని కౌశికునకు మీరు వశపడుఁడు. దానంజేసి నే నమ్మౌనీంద్రున కనపరాద్ధుండ నయ్యెదను,

విద్య—(విస్మయముతో నొండొరులను జూచుకొని) రాజా? నీయిష్టము (నిష్క్రమించుచున్నారు.)

(తరువాత బేతాళునిచే నిధానము మోయించుకొని కాపాలికుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.)

కాపా—(త్వరితముగా సమీపించి) రాజా! భాగ్యమున వర్ధిల్లుచున్నావు. ఇదిగో సంసిద్ధరసం బగు నీమహానిధానము నీకు లభించుచున్నది. సర్వశక్తిమంత మీరసేంద్రము నీవుపయోగింపుము.

ఉ. ఓనరనాథ దీనియుపయోగము చేతన కాదె సిద్ధులా
మానితమైన స్వప్నపనమార్గము మృత్యువు గెల్చి, పొందినం
తానవపీనమంజరులఁ దద్దయు శోభిలు మేరుభూమిభృ
త్సానువులం జరింపుదురు సంతతసౌఖ్యరసావశాత్ములై

రాజు—అయ్యా! యిది దాసభావవిరుద్ధము. దీనివలన స్వామిద్రోహము సంఘటిల్లును గదా!

శాపా—(ఆశ్చర్యముతో దనలో) ఓహో! యెంతవింత! కానీ(ప్రియ శముగా) రాజా! అది యట్లయినచో నీపీమహానిధానమును గ్రహించి నిన్నును నీకళత్రంబును దాస్యంబువలనఁ దొలఁగించుకొమ్ము.

రాజు—అయ్యా! నాకది యెట్లు కాఁగలదు? దాసభావ మధన మని కదా మనీషులు శాసించియున్నారు. స్వామ్యర్థమయినచో దీనిని నేను నిరాకరింపను. నీ [illegible] రిక నా కనుచిత మే. కాఁబట్టి నీ వుంచిన యీమహానిధానమును స్వామ్యర్థము పరిగ్రహించుచున్నాను.

శాపా—(ఆశ్చర్యముతో దనలో) ఓహో ధైర్యము! ఔరా! జ్ఞానము! ఏమీ యీ మహానుభావత్వము!

క. ప్రళయపవనంబు తాఁకినఁ
జలియించుఁ గులాచలములు సత్యంబుగ ని
శ్చలములు ధీరులమనములు
చలింప వవి యెంత లేసి శ్రమముల నైనన్.

కాఁబట్టి నాకెందు కీ యతినిర్బంధము? (ప్రకాశముగా బేతాళుని తో) భద్రి పోయి నీ వీభూపతి సమాహితము నాచరింపుము.

బేతా—(నమస్కరించి) చిత్తము సాధక! (నిష్క్రమించుచున్నాఁడు)

శాపా—(అంతటఁ జూచి) రాజా! విభావరి ప్రభాతప్రాయ మగా నది. మే మింకఁ బోయివత్తుమా?

రాజు—అయ్యా! సాధక! దుస్థితకథలయందు మమ్ము స్మరియింపుఁడు.

శాపా—రాజా! నిన్ను దేవతలు స్మరింపఁగలరు. (నిష్క్రమించుచున్నాఁడు)

రాజు—(తూర్పు చూచి సప్రసాదముగా) అహో!

తే. గీ. గాఢతిమిరంబు పంచబంగాళముగను
సంధ్య యరుణుండు నిజపురస్సరులు గాను
నఖిలభువనజాతానుగ్రహార్థ మిదిగోఁ
బయికి వచ్చుచు నున్నాఁడు భాస్కరుండు.

కాఁబట్టి నేనును బరమపవిత్ర యగుభాగీరథీతీరమునకుఁ బోయి స్వామ్యాదేశము నందెదను. (నిష్క్రమించుచున్నాఁడు)

—* గద్య. *—

ఇది శ్రీపరమేశ్వరవరప్రసాదలబ్ధ సరసకవితాధురంధర వడ్డాది
సాధువంశక్షీర నీరాకర రాకాసుధాకరాచ్చనామాత్య
పౌత్ర హరితసగోత్ర పవిత్రగుణకదంబలక్ష్మాంబా
గర్భశుక్తి ముక్తాఫల సూరపరాజపు
త్రానకనూభవ విబుధవిధేయ
సుబ్బరాయనామధేయ
ప్రణీతంబగు చండకౌశి
కనాటకమునందు
చతుర్థాంకము.

శ్రీరస్తు.

చండకౌశికనాటకము

పంచమాంకము.

(తరువాత విక్రీతములినీ వేషుఁడయి రాజు ప్రవేశించుచున్నాఁడు)

రాజు—(విచారముతో నిట్టూర్పు పుచ్చి) అన్నా! యెంతకష్ట మెంతకష్టము!

ఉ. పంతము మానికిం గలిగె, బంధుసుహృత్తులఁ బాసితిన్, సుతుం
గాంతను విక్రయించితిని, గాటికిఁ గాపరి నైతి; నయ్యయో! దు
ర్దాంతము లింత లాపదలు రా నతిమూఢకఠోరదుర్నయ
స్వాంతత నెంతదారుణము సల్పితినో తొలుమేన దైవమా!

హా హతవిధీ! నీవే బలవంతుఁడవు.

మ. నను నానమ్రశిరోధరుం దపసి కిన్కన్ రాజ్యలక్ష్మీనియు
క్తునిఁ గావించి మిగిల్చె నేత్రియ మయో దుఃఖప్రియాదుర్విధీ
కన లేకచ్చుటఁ గూడ నీదుకపట క్రౌర్యంబులం జూపితే
తనయున్ నన్నును నాతిఁ గోలుపడితిం ద్వద్దుర్విచేష్టంద్రితన్

చ. అనుదినముం గృశాంగి నిశలం దతిదీనత వెచ్చ నూర్చుచున్
దనకు లభించు నావలన దాస్యవిమోచన మంచు నాత్మలో
ననుకొని, పట్టి యుంచుఁ దనప్రాణము నాదుపునస్సమాగమం
బున కయొ యిట్టికష్టదశఁ బొందిన వానిఁగ న న్నెఱుంగమిన్

(నిట్టూర్పు పుచ్చి) హా వత్సా! రోహితాశ్వ!

ఉ. దాదులఁజోఁకమ్మపై యడుగు ధారుణి మోపి యెఱుంగవీవు తం
డ్రీ! దెస మాలి జాలిటికి నేలను నేఁడిటు గూర్కుచుంటివో!
యాదల మానికంబు నటు లౌనతి భూపతులౌను నిన్ను న
య్యో! దుడుకుందనంబున నటూత్కర మేసని కెందుఁబంచునో

(తడవుగ నిశ్వసించి సకరుణముగా)

చ. పసని మహాత్ముఁడ లొగ్గినాఁడఁ దల దాల్పన్ ; వానికిన్ స్వాగతం
బిడుమల్ మేళ్ళుఁగృతార్థసుస్థుతి కూహింపన్ న సానంబులే;
యొడిసెజ్జం బవళించుప్రాయమున నయ్యో! క్రూరదైవాహిచేఁ
గొడుకా! దష్టుఁడవైతి విద్యుదిహ్వాదిం గోయున్ సదాజంపమై

(సాశంకముగా) వత్సా! నీకుఁ బాపము శాంతించునుగాక. అ
మంగళము తొలంగును గాక.

“ఒడిసెజ్జం బవళించుప్రాయమున నయ్యో క్రూరదైవంబుచేఁ
గొడుకా దుర్దశఁ బొందితి విద్యుదిహ్వాదింగోయున్ సదాజంపమై”

(ఎడమకన్నును, కుడిభుజమును నదరుట సూచించి సంతోషముతో)

క. అదరెడును వామలోచన
మదరెడు దక్షిణభుజంబు నోహో వ్యసనా
భ్యుదయంబులు రెండును నా
కొదవంగల వనుచుఁ జాటుచున్నవి పోలెన్.

(ఆలోచించి) అయినను నాకింకను వ్యసనాభ్యుదయవిచారమెం
దుకు? దురాత్ముఁడు హరిశ్చంద్రహతకునిపని సర్వము సమాప్తం
బయినది గదా!

ఆ. వె. ఇంతకన్న నింక నెక్కుడౌ వ్యసనంబు
నభ్యుదయము నేదియగును నాకు

నకట పాతకునకు నభ్యుదయుద్వార
మిప్పు డొక్కవారణ మే తలంప.

(తెరచిమ్మకొని చండాలుఁడు సత్వరముగాఁ బ్రవేశించి)

చండా—అరే! చిన్నకొడుకునకు—

రాజు—(సాశంకముగా) భద్రా! చిన్నకొడుకున కేమి?

చండా—ఓరీ! నేను జెప్పునది యిది. చిన్నకొడుకునకుఁ జేరువఁగూరు చుండి కొండొక మూఁడుది కడుపు దరిగోయ నెంతో జాలిగా నేడ్చుచున్నది. కావున నీవు వేవేగ నావంకకుఁ బోయి దానిచేతఁ బీఁకఁగుఁబాఁతఁ బుచ్చుకోరా. నే నిదిగో సామియొద్దకుఁ బోయె దను. (నిష్క్రమించుచున్నాఁడు)

రాజు—(నడచుచున్నాఁడు)

(తెరలో) అయ్యో! కొడుకా! అయ్యో! నాకన్నతండ్రీ! ఎక్కడ నున్నావు? పలుక వేమిరా బిడ్డా!

రాజు—(విని శోకముతో) కటకటా! యీప్రలాప మెంత దారుణముగా నున్నది.

(తరువాత ముందుచెప్పినట్లు శోకమును నటించుచు శైబ్యప్రవేశించు చున్నది.)

శైబ్య—అయ్యో కొడుకా! అయ్యో నాకన్నతండ్రి! ఎక్కడను న్నావు? పలుక వేమిరా బిడ్డా? (మూర్ఛపడుట నభినయించి చెమ్ట కేలకుఁ దెలివినొంది కన్నీళ్ళతో) హా పుత్ర! హా పుత్ర! యె క్కడనున్నావు? మాఱు పలుకు తండ్రీ! అయ్యో! యిది యే మిరాబిడ్డా! మీ తండ్రిగారు విడిచిపెట్టినట్టే యదృష్టహీనురా లిని న న్నిప్పుడు నీవును విడిచిపెట్టితివి. ఇది యుక్తమగునా యు న్నా? (మూర్ఛిల్లుచున్నది.)

రాజు—(విని చూచి దుఃఖముతో) పాపమీదీనురాలిని భర్తకూడఁబరిత్యజించినాఁడా ? ఛీ ఈ పాపిష్ఠి దైవమునకు సర్వథా సర్వత్ర నిష్కరుణతయే గదా

శైబ్య—(తొందరతో లేచి) అయ్యో ! యేమిజరిగినది ? కొడుకె క్కడకుఁ బోయెనో గదా ! (చూచి కౌఁగిలించుకొని) కొడుకా ! నాతో మాటలాడవేమి ? నాయనా ! యెక్కడ్డను భయపడుదును గదా ! ఈ భీషణమైన మహాశ్మశానమును గన్నువిచ్చి చూడవేమిరా ? (ఉన్మాదముతో) బిడ్డా ! యేమనుచున్నావు ? ఉపాధ్యాయులయానతిని గానకుఁబోయి పూవులు గోయుచుండఁగా మాఁ్రిలోట్టలో నుండినల్లత్రాఁచు బుస్సు మని లేచి కాటు వైచిన దనుచున్నావా? అయ్యోతండ్రీ ! యేదీ దోయి నల్లత్రాఁచు ? అది నన్నుఁ గుఱచదురా కొడుకా ? (అంతటఁజూచి) ఇది యెల్లను గల్లకల్ల. ఇక్కడ నల్లత్రాఁ చెక్కడ ?(మూర్ఛిం డి సకరుణముగా) హా కుమార ! కుమార ! లేరా ఒజ్జకొలుకు నీవు దెచ్చిన యచ్ఛిద్రమైన యీ మారేడుఁబత్రిని నూపుఁజేని లో మొలచిన యీదర్భాంకురములను జెచ్చెర నాయన కిచ్చిరా రా. హోమవేళ యాయన-కతిక్రమించునని నీవిప్పుడు దెలిసికొన లేవురా. బిడ్డా ? అయ్యయ్యో ! నీతోవచ్చిన బ్రహ్మచారులందఱు నింతకు నిల్లు సేరుదురు గదా ! లేలెమ్ము (లేవఁదీయఁ బోవుచు సావేగముగా) ఏమిది ? నాయనా ! నిర్భాగ్యురాలిని నన్ను నిజముగానే విడిచిపెట్టితివా ? దూరమైతివిరా తండ్రీ ? అయ్యో చచ్చితివిరా బిడ్డా ! (మూర్ఛిల్లుచున్నది.)

రాజు—(దుఃఖముతో) ఆహాహా ! కరుణాగంధశూన్యమైన కాకటికి దైవమునకైన నీయార్తాలాపములు దుశ్శ్రవంబులుగదా !

శైబ్య—హా ! నాథ ! సర్వథా నిష్కృప ! అస్వస్థచిత్తుఁడవయి నీ విప్పు డెచ్చట నున్నావు ? నీయుత్సంగమునఁ జెంగలించు ననుం

గుణిసుంగున కిప్పుడెంతటియవస్థాంతరము సంప్రాప్తమయినదో కనుంగొనము. ఆర్యపుత్రీ ! యేమఱక బిడ్డను గాపాడుమని నా కాజ్ఞాపించితివి. పాపశీలను నేనాలాగునం గావింప నయ్యుతిని.

రాజు—(సవిశేషకరుణంబుగా) అహా ! యీపరిదేవనము లాయమును గోయుచున్నవే.

శైబ్య—(మృతుని ప్రత్యంగము దడవిచూచి) హాయన్నా ! క్రొన్నెల చెన్నున వన్నెమీఱు నిది నీనెన్నుదురు గదా ! పుత్రికాయొత్తయినతెప్ప వెండ్రికల నొప్పి పర్యంతపాటలంబు లయి సుస్నిగ్ధధవళంబు లగునివి నీకన్నులు గదా ! కొడుకా ! సుఘటితాస్థిబంధకఠినవిస్తీర్ణమిది నీహృదయఫలకము గదా ! తండ్రీ ! సాహసహీనుండవు, నీయాకృతి యాకృతాంతహతకున కేమియువలక్షణము దోంచిన దోయి *సత్యసంధున కార్యపుత్రునకు మందభాగిని నగునాచరిత్రమువల దాలాగునం బ్రమాదము గలిగినది. సర్వథా ధర్మము కారణము; లక్షణము ప్రమాణము; విజ్ఞానవేదు లలీకవాదులు; అయ్యయో ! సాముద్రికవిచక్షణులెందఱెందఱో వీని యేవ యేవ లక్షణములయందు విశ్వాసము గలవారయి యితండు దీర్ఘాయుష్మంతుండు వంశోద్ధారకుండు, సార్వభౌముండు గాంగలండని పలుమాఱు ప్రశంసించిరి. ఆప్రశంసము లన్నియు మందభాగ్యురాల నయిన నాకర్మమున నసత్యములే యయిపోయినవి.

రాజు—(సాశంకముగా) అహో ! యేమీ ! యిది యంతయు నాకే తగిలివచ్చుచున్నది (నిపుణముగాం జూచి కన్నీళ్ళతో) ! హా యేమిది ?

మ. గొడుగుంబోలు శిరంబు, పెద్దనుదు, రక్షుల్ దీర్ఘములు చిన్నిలే
యడుగుల్ చక్రిసులక్షితంబులు, భుజాలాజానులంబుల్ స్ఫుర

జడజంబుల్ కరముల్ గవ్యగ్రశము, వక్షంబాయతం, బన్నువా
గడు నీపాపఁడు చక్రవర్తిపదయుక్తక్షత్రియాంకూరమే.

(జ్ఞప్తివచ్చి దుఃఖముతో) అయ్యో! నిజముగా మా రోహితాశ్వున కిదే యీడు. అందుచేత నాహృదయమున కనుమానము కలుగుచున్నది. కానీ వత్స కమంగళను దొలంగుఁ గాక.

శైబ్య—హా! భగవానుఁడా! కౌశిక! యిప్పుడుగదా నీవు కృతార్థుఁడ వయితివి!

రాజు—(సావేగముగా) హా! యేమిది! భగవానునిఁ గౌశికుని నిందించుచున్నది; ఎందుఁగాని యించుకయు భేద మున్నది కాఁ రాదు. ఈమె పరదార యెట్టు లగును. నిజముగా నీతపస్విని శైబ్యయే. (తడవుగఁ దేఱి చూచి సకరుణముగా) ఇంకనుసందేహ మెందుకు?

మ. మృదువీణాస్వనమొల్లు రాప్పడి నదేయే ద్వ్రీ మహార్థధ్వనిన్
జెదరెందు మ్మోదహ్పబెన్నఁ జీనెఱుల్; చిక్కెన్ సమస్తాంగముల్
మదికిం బోలుపరాక; నెమ్మొయిఁ గెన్ మాలిన్యముం బొందిప్రాఁ
తది యాచిత్రరుపూపుచందమున వేద్యం బయ్యెడున్ లేఖలన్

హా! వత్స! రోహితాశ్వ! యెక్కడ నున్నవు? పలుక వేమిరా తండ్రి! (మూర్ఛిల్లి మరలఁ దెలిసి రోహితాశ్వునిఁ జూచి)

తే. గీ. పరిథితమంగళగుగ్గులురచిత మైన
సన్నచిన్నారిమూక టిజడలు వ్రేల
మధుపలంఘితముగ్ధతామరసశోభ
నెసఁగునీమొగ మిపు డొప్ప దేర తండ్రి.

హా వత్స! హా రోహితాశ్వ! హా తపనకులబాలప్రవాల! హా హరిశ్చంద్రహృదయానందన! హా కుపితకౌశికదక్షిణానృణ్యప్రదానపణ్య!

చ. అనిమిషు లొందఁ దృప్తివివిధాధ్వరముల్ సపరింప లేదు, యాచనకుల కీప్సితార్థము లొసంగను లేదు; దిగంతమం దసం
బును నెలకొల్ప లేదు; సుఖముం గన లేదు కలార్థ మూపరం
బున వటబీజపున్నొలక వోలె వృథాపొలియింతే సుతా.

మఱియు నోరిచిన్నియన్న !

చ. శిర మభిషేకతోయములఁ జేతులు దానములన్, బదద్వయం
బరిసృపమౌళిపాతముల నందఁగ లేదు పవిత్రతన్; మహో
హారభుజమ్ముల్ ధనుర్గుణకిణాంకములం ధరింపలేదు; నీ
వురకఁ దయించి పోవఁటె యకటా! ప్రతిపచ్ఛశిలీలఁ బుత్రకా.

(ఆలోచించి) నే నింక నిల్లెందుకుండ వలెను? ఈ యేడ్చుచున్నదే వియోద్ధకుఁ బోయి నన్నాతింగించుకొని యెదను. కాదిది యయుక్తము. ఈ వఱకే పుత్రశోకమున సల సల మఱుఁగుచున్న యీదీనురాలికి స్వదశావిపర్యయంబున మఱింత యాతన గలిగింప నేటికి? (తన్నుఁ జూచుకొని) ఓరి దురాత్మా! హరిశ్చంద్ర హతక! నీ వింకను జావ వేమిరా? ఇంతకన్నను నీ వేమి చూచెదవు? (మూర్ఛిల్లి మెల్లగాఁ గన్నులు విప్పి) దురాత్మా హరిశ్చంద్రహతక యిట్టిదురవస్థయందును నీపాడుప్రాణములను విడిచిపెట్టఁ జాలకున్నావు. ఆత్మహత్యఁ గావించుకొనువాని లోకము నరకమని నన్నుఁ దప్పించుకొనఁ జూచుచున్నావా యేమి? ఛీ! మూర్ఖ:

తే. గీ. దారుణాంధతమిస్రాఖ్యనారకమున
నిప్పుడే పోయి మునుఁగుటోకింత మేలు
పుత్రముఖచంద్రహీనత్వమునను జిమ్మ
చీఁకటులు గ్రమ్మ దెసల వీక్షింప కుండ.

ఉ. ఇంతయు నంతయంచు మితి యెక్కుడఁ బుత్రవియోగజాత దు
ర్దాంతదురంతవేదనకుఁ ? దాదృశయాతన లేదు లేద యం
ధంతమసంబు రౌరవము నం గ్రకచోత్కటభైరవాసిప
త్రాంతరమందు శాల్మలిని నక్కట హేమపుఁబూమువీచికన్.

ఇంక నాలస్య మెందుకు? పుత్రశోకానలదహ్యమానుండ నగు నేను భాగీరథీతీరంబునకుఁ బోయి యీ శరీరమును బరిత్యజించెదను.

(మెల్లగా నడిచి, తలంచుకొని సంభ్రమముతో) అయ్యయ్యో ! నేను బరాధీనుఁడ నన్నమాట బొత్తిగ మఱచి పోయితినే. (విచారించి దుఃఖముతో) అన్నన్నా యెంతకష్ట మెంతకష్టము !

క. స్మృతివలనను గాంతుగు ని
ర్వృతి నతిశయముగ స్వతంత్రవృత్తులు ధన్యుల్
క్షితిలోన నాత్మవిక్రియు
లతిపాపులు పాయఁ జాల రకటా యసుఖుల్.

(దుఃఖించును) అయ్యో ! మందభాగ్యుఁడను నే నాకోరికకును దూరమయి పోయితిని.

తే. గీ. దారుణం బైన యీదుఃఖభారమునకుఁ
దగినయౌషధ మున్నది ధైర్య మొకటి;
యేలి నాతినియౌనతి యింత మీఱఁ
గలుగునారక మప్రతీకార మరయ.

కావున దుస్సహదుఃఖానలదందహ్యమానుండ నగునన్ను వివేకజలంబులం జల్లార్చుకొని ప్రభుశాసనమున నే యుండెదను.

శా. నాదిభ్రాంతిని వ్యక్త మౌ ననుమ నవ్యక్తంబ యాదిం దుదిన్
బ్రాదుర్భూతము పంచధా జగము; తత్పంచత్వ మబ్ధిం బోలోన్;
యాదోరాశితరంగభంగవలనవ్యాపార మౌ సంసృతిన్
భేదంబేమి వియోగయోగములకున్ ; ఖేదంబు మోహోత్థమే.

శైబ్య—(తెలివి వచ్చి) అయ్యో యీ వల్ల కాటిప్రాణము నన్నింకను విడిచి పెట్టి పోవకున్నది. ఇందుకు నే నేమి చేయుదును. (కన్నీరు మడుచుకొని) కానీ ఈశ్మశానవృక్షమున నురిపోసికొని యీ పాడుజీవము పోఁగొట్టుకొనియెదను. (ఉరిపోసి కొనుచున్నది.)

రాజు—(చూచి తొట్రుపాటుతో) అయ్యయ్యో ! యిప్పుడు మఱియొకజీవితవ్యసనఫలము సంప్రాప్త మగుచున్నది. మందభాగ్యుఁడను నే నిందు కేమి చేయుదును ?

(ఆలోచించి) కానీ ఈలాగునఁ జేసెదను. (మఱియొకచోటికిఁ బోయి "మృతివలనను గాంతురు నిర్వృతి" యను నీ పూర్వోక్తపద్యము చదువుచున్నాఁడు.)

చ. కనఁ బరలోకభూములు స్వకర్మవిభేదవిపాకవిభ్రమం
బునను విరుద్ధమార్గములు వో మ్మనుచుం బరలోకతత్త్వవి
జ్జనములు మాయ నుజ్జనము సల్పి హసింతురు నెమ్మనం బనం
దనిశ మపార మై యవశాత్ములయేఁదసార సంసృతిన్.

శైబ్య—అపురపురా! యెంతప్రమాద మెంతప్రమాదము! మరణమహోత్సవవ్యాసక్తహృదయ నయి పరాధీనజీవితురాల నగు నేను దాసత్వము విస్మరించితిని. నేను బదరి యుట్లే చేసి యుంటి నేని జన్మాంతరమున నయిన నీదాసభావము నన్ను విడువకుండును గదా! అయ్యో! యప్రతీకారదారుణం బగునీదశావిపర్యయంబున నే నెందాఁక నలమరుదానను? కానీ కాలోచితము నాచరించి దాసత్వసముచితం బగు శుశ్రూషచేత బ్రాహ్మణోత్తము నారాధించుచు నదృష్టహీనురాలను నే నీమనుష్యలోకమునఁ గ్రమ్మఱ జన్మింపకుండ వ్రతోపవాసనియమంబుల నీదేహంబు శోషిల్లం జేసికొనియెదను. (సొద పేర్చుచున్నది)

రాజు—(చూచి దుఃఖముతో) అయ్యో! యీమె కాలోచితకర్మమున కప్పుడే యారంభించినది. (తనలో) దేవీ! బాగుబాగు; నీ విట్టియవస్థయం దయిన నాభిజాత్యము నతిక్రమింపకున్న దానవు. ఇంక నే నీమెను సమీపించి ప్రభుశాసనము నెఱవేర్చెదను. (సమీపించి విచారముతో) దేవీ! (అర్ధోక్తి నోరు మూసికొని) ఓ మహాభాగురాల!

క. సడయక నాయాదేశం
బిడకయు మృతకంబలంబు నెవ్వరు గానీ

నడపంగ రాదు మానవులు
గడఁ గావింపంగ వలయుకర్జము లెవి యుగా.

కాఁబట్టి మృతకంబలము నీయవలయును. (కన్నీళ్ళు దుడుచుకొని చేయి సాఁచుచున్నాఁడు)

శైబ్య—(భయము నటించుచు) భద్రముఖ ! దూరముగా నుండుము నేను నీకిచ్చెదను.

రాజు—(లజ్జించుచు) ఉన్నాఁడను.

శైబ్య—(రోహితాశ్వుని శరీరముమీఁదనుండి బట్టతీసి యిచ్చుచు హస్తమునుజూచి విస్మయముతోఁ దనలో) ఏమిది ! చక్రవర్తి లక్షణలక్షితంబయ్యు నీచెయ్యి యిటువంటివ్యాపారమునం దుపయుక్తమైనది ! (సమీపించి మెల్లగా నెల్లయవయవములు చూచి యానవాలుపట్టి) ఏమిది ! అయ్యో ! ఆర్యపుత్రుఁడా ? (తత్తఱపాటుతో) హా ! యార్యపుత్ర ! రక్షింపు రక్షింపు (పాదముల మీఁదఁ బడుచున్నది)

రాజు—(తొలఁగి) దేవీ ! చండాలదాస్యదూషితుండ నయిననన్నంటఁ దగదు. ఊఱడిల్లు మూఱడిల్లుము,

శైబ్య—(ఊఱడిల్లి) అయ్యయ్యో ! యిది యేమి ?

రాజు—దేవీ ! యిది పూర్వజన్మకర్మములపంట. నీ విందుకు విలపింపకుము. మృతకంబలమును దెమ్ము.

శైబ్య—(దుఃఖముతో నిచ్చుచున్నది) ఆకాశమునుండి పుష్పవర్షము కురియుచున్నది.

ఇద్దఱు—(వింతతోఁ జూచుచున్నారు)

(తెరలో) క. ఔరా దానము, శీలం
బౌరా, ధీరత్వ మౌర, యౌరా సత్యం

బారా యోరుపు, జ్ఞానం
బారహరిశ్చంద్రభూపహార్యశ్సుకృత్.

శైబ్య—(విని సశ్లాఘముగా) ఆహాహా ! యెవరోగాని యార్యపుత్రుని గుణశ్లాఘవలన నాహృదయము నూఱడించుచున్నారు. అయిన నీగుణశ్లాఘమున కేమిగాని యార్యపుత్రునంతటివాని కీదృశావస్థ తటస్థించుట చూడ సర్వథా ధర్మమకారణము సత్యమరణ్యరోదనము, విజ్ఞాన మంధకారనర్తనము.

(ధర్ముఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు)

ధర్మ—హా ! పతివ్రతామణీ ! హా ! మహారాజహరిశ్చంద్ర నేనకారణుఁడ నెట్లులగుదును ? చూడు.

చ. తమతమసత్యవాక్యముల దానములన్ మఱి యార్జితంపుఁగ
ర్మములను లౌఁకిభూపతులమండలి కెయ్యెపి దుర్లభంబు ల
వ్వివ్ఁలత గాత్మదర్శనపవిత్రము లై తగుశాశ్వతంపులో
కములను నేను నీకు నొసఁగం జకుదెంచినవాఁడ సమ్మదన్

కావున నీవింక విచారింపకుము, వత్స ! రోహితాశ్వ ! యూఱడిల్లు మూఱడిల్లుము.

రాజు—(చూచి సంతోషముతో) ఏమీ భగవానుఁడు ధర్ముఁడా ? మహాత్మా! యభివాదనము చేయుచున్నాను.

శైబ్య—స్వామీ ! ప్రణమిల్లుచున్నాను.

రోహి—(మెల్లమెల్లగాఁ గన్నులు దెఱచుచున్నాఁడు)

ధర్మ—రోహితాశ్వ !

క. పితృధర్మపాలితుండవ
యితి వీవు కుమార ; మరల నేతెంచెను నీ
గత మైనయట్టిప్రాణము
క్షితిప్రజలను నేలుకొనుదు చిర మూఱడుమా.

మాయమ్మ వచ్చినది అమ్మా! నిన్నిచ్చటి కె
వచ్చినారు ?

—ఎవరున్నారు నాయనా? నాకర్మమే నన్నిక్కడకుఁ దెచ్చి
నది.

ధర్మ—నన్నా! రోహితాశ్వ! యిదిగో బ్రహ్మలోకనిధి మీతండ్రి నీయెదుట నున్నాఁడు.

రోహి—ఓహో! నాయనగారా? రక్షింపుఁడు రక్షింపుఁడు. తండ్రి మీఁద వ్రాలుచున్నాఁడు.

రాజు—పుత్త్రకా! చండాలసేవదూషితుని నన్ను నీవు దాఁకఁ గూడదు.

ధర్మ—రాజా! నీ వింక నీదీనాలాపములను జాలింప వచ్చును. ఏమనఁగా—

శా. నీయిల్లాలిని గొన్న బ్రాహ్మణుఁడు పత్నీసంయుతుం డెవ్వఁడో
హేయాకారముతోడ నిన్నుఁ గొనినాఁ డీమాలవాఁ డెవ్వఁడో
న్యాయం బొప్పఁగ నెందుఁ జేయుమవో రాజ్యం బెల్ల గుహ్యంబు భూ
పాయాభార్థ్యమెఱుంగ నీ కిపుడు దివ్యాలోకమే నిచ్చెదన్.

ఎవఁడురా పరిచారకుఁ డక్కడ ?

పురుషుఁడు—(ప్రవేశించి) స్వామీ! యాజ్ఞాపింపుము.

ధర్మ—ఓరీ! విమానమును దీసికొని రమ్ము.

పురు—చిత్తము స్వామీ (అట్లు చేయుచున్నాఁడు)

ధర్మ—మహారాజా! నీ విమాన మధిరోహించి దివ్యనేత్రమున సర్వము నెట్లున్నదో విలోకింపుము.

రాజు—చిత్తము మహానుభావ! [దివ్యవిమాన మారోహించి ధ్యానము నటించి) * ఓహోహో! విద్యలు దన్నుఁ బొందిన వన్నసంతోషముచేత భగవానుఁడు కౌశికుఁడు మారాజ్యమును విడిచి మంత్రుల కప్పగించినవాఁడు.

ధర్మ—మహారాజ! భవదీయ మగుసత్యవాక్యమును బరీక్షింప వేఁడి యాతపోధనుఁ డట్లుచేసినాఁడు గాని యాయనకు నీరాజ్యమెందుకు?

నీవు సంభ్రమింపక యింకను దేటగా నర్కి

రాజు—(వెండియు ధ్యానము నటించి యానందం.

తయదృష్టవంతురాలవు

ఉ. బాసగా విసంగొనినవాఁడఁ బరాక్రమసాధిమానుఁ డీ
శానుఁడు సుముఖ్రు ; బ్రాహ్మణియు సర్వజగజ్జనయిత్రి యది
మానిని ; నన్నుఁ గొన్నతఁడు మాలఁడు గాఁడనఘుండు ధర్ముఁడో
చాన ! యథార్థ మిట్లగుట శల్యము వాసెను నేఁడు నా హృదిన్.

ధర్ము—అట్లయిన నిప్పుడు రాజా ! కుమారుని రోహితాశ్వునిఁ బృథివీ రాజ్యమున కభిషేకింపుము.

రాజు—చిత్తము మహాభాగా.

ధర్ము—సింహాసనము సింహాసనము ; ఆతపత్ర మాతపత్రము ; చామరము చామరము ; జలకుంభము జలకుంభము.

పురు—మ. ఇదె భాస్వన్నవరత్నసంస్థగిత మా
హేమోచ్చసింహాసనం
బిదిగో శారదచంద్రమండలనిభం
బిద్ధాతపత్రంబు ; కాం
వా దివెల్లిన్నగు హేమదండరుచిరం
బుల్ చామరాలివె ; కాం
డధిగాత్నప్తకసంభృతాంబు పరిపూ
ర్ణస్వర్ణకుంభం బిదే.

ధర్ము—(పైకిఁ జూచి) ఓహో ! యెంతయదృష్టము ! ఈ రోహితాశ్వకుమారుని యభిషేకమహోత్సవమును దేవత లభినందించుచున్నారు.

ఉ. వీరె నదుల్ ధరించిరి పవిత్రపయఃపరిపూర్ణకుంభముల్
భూరిసుపర్వదుందుభులు మ్రోగు నివే దివియందు ; ముక్తమం
దారసువృష్టులా చిదిగొ నర్తనముం బొనరింతు రచ్చరల్ ;
చేరి యిడే నృపాలుని భజింత్రు నిజాంశముల్ దిగీశ్వరుల్

శీయ మాచరితం బయ్యెఁ గావున నీ విఁక బ్రహ్మలోకమున!
ప్రయాణము గమ్ము.

—భగవానుఁడా !

సందష్టోష్ఠత ఘోరతర్జనల విశ్వామిత్రుఁ డుగ్రుఁడు రాఁ
గం, దేవా ప్రజలం ద్యజించి వెంట కేగం జూతు కొంపోవ
నాస్త్రాదో నంచు సబాష్పదీనముఖులై మున్నన్న నా వారి వె
సం దిగ్గన్విడి కాంతు నెట్లొకడఁ ద్వాన్న దిష్టలోకంబులన్.

ధర్మ—రాజా! స్వకర్మవైచిత్ర్యంబునం జేసి యుచ్చావచస్వ లగుపరిజలకా, యంత లేసి భాగధేయంబులు ?

రాజు—మహాత్మా! విను నానిశ్చయము.

క. తిరుగుదు నయ్యైలోకము
లరనిముసం బైన వార లందఱతో నే
నొరసుత నాదగుపున్నెపు
నెరసున నే వారలకును నీచూపుగతుల్.

ధర్మ—(విస్మయముతోఁ దనలో) అహో! యీరాజర్షిచరిత్రము లోకోత్తరము! [ప్రకాశముగా] రాజా! యేతత్పుణ్యదానసంభావితం బగునపరపుణ్య సంభారంబు చేత నేకును నీప్రజలకుం గూడ శాశ్వతలోకంబులు సంపాదించుకొన్నాఁడవు. నీ కింకను గావలసిన దేమి యున్నదో దానిని బ్రసాదించెద నడుగుము.

రాజు—భగవానుఁడా! యింతకన్నను నాకుఁ గావలసిన దొకటి యుండునా? చూడు—

చ. పొసఁగుటఁ జేసి విద్యలు తపోనిధి నాపయి వీఁడె గోప మీ
నిసుఁగును బ్రాణముల్ వడసి నేలకు నయ్యెను బరివర్తి; నా
కొసఁగితి నీదుదర్శనము; పొందఁగఁ గల్గెను బ్రహ్మలోకమాఁకా
గొనరఁగ నింతకన్న నొకకోరిక నాకెదలోన నుండునే.

అయిన నిట్లనుగాక.

మత్తకోకిల. పై రుపచ్ఛలతోడ నిచ్చలపారసౌఖ్యబు
ధారుణీపతి, గెల్పుతో వసుధాస్థలీపతి గం
సారవేత్తలనుగ్రహించుత సత్కవుల్ నిజా
భారమందను బాదుకొల్పిన భవ్యపుంగుణాలే.

సర్వ—తథాస్తు

రాజు—మ. ఎవం డీనాటక మాడ నూనతిడి మే నెంతేనియుత్సాహపూ
ర్ణవశుండై ఘనవస్త్రహేమమణిభూషారాసులిచ్చెన్ దినం
బవనీశుండలకార్తికేయుపరిధ శ్రీరాంభోధితీరంబునన్
గవిపేరగ్రసరంబుగా జగములోనం గ్రుమ్మనుంగాపుతన్

ధర్మ—తథాస్తు. (అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు.)

—* గద్య. *—

ఇది శ్రీపరమేశ్వరవరప్రసాదలబ్ధ సరసకవితాధురంధర వడ్డాది
సాధువంశక్షీరనీరాకర రాకాసుధాకర రాచ్చనామాత్య
పౌత్ర హారితసగోత్ర పవిత్రగుణకదంబ లక్ష్మాం
బాగర్భశుక్తిముక్తాఫల సూరపరాజప్ర
ధానతనూభవ విబుధవిధేయ
సుబ్బరాయనామధేయాం
ప్రణీతంబగు చండకౌశి
కనాటకమందు
సర్వంబును
పంచమాంకము.
సంపూర్ణము